

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

THYRA JENSEN
★ KVINDER ★
I GRUNDTVIGS LIV

H·HAGERUP / KØBENHAVN

**KVINDER
I GRUNDTVIGS LIV**

KVINDER I GRUNDTVIGS LIV

AF

THYRA JENSEN

ANDET OPLAG

H. HAGERUP - KØBENHAVN

1934

Printed in Denmark
PEDERSEN & LEFEVRE KØBENHAVN V

FORORD

Det er ofte bleven sagt, at Grundtvig læses ikke mere, — »han er bleven en Måde at leve Livet på —« nå, man må så dog i Sandhedens Interesse tilføje, at han *synges*. Mon der er nogen Digter i Fortid og Nutid, der i Kirker og Forsamlingshuse bliver sunget mere end han.

Da jeg i Foråret arbejdede med mine Foredrag: *Kvinder i Grundtvigs Liv*, som jeg agtede at holde på det grundtvigske *Feriehjem Videslet* i Vendsyssel, slog det mig Gang på Gang, »hvorfor skulde Nutidens Mennesker dog ikke have Lyst til at læse Grundtvig?«

Særlig hans mange Digte til alle dem, der var ham kær, hvor er disse Digte først og fremmest menneskelige i deres sanddru Åbenhjærtighed. Det er vel også kun, fordi han har skrevet så uendelig meget, at man ligesom ikke vover at nærme sig ham. Man mener, man må være Videnskabsmand — *Ekspert i Grundtvig* — for at finde frem i den Labyrinth, hans Skrifter er for den jævne Læser.

Sådan havde jeg nemlig selv tænkt, og så blev det dog en mageløs Oplevelse for mig at gå på Opdagelsesrejse hos ham og dem, der har skrevet om ham og hans.

Og nu er det mit Håb, at denne lille Mundsmag må vække andre jævne Læseres Lyst til det samme, og alt mens de leder og læser af ham og om ham, vil de mærke, at nu først elsker de ham, som han fortjener, og Kærligheden rækker ud til alle dem, der stod hans Hjærte nært.

THYRA JENSEN

Hillerød i Sept. 1934.

Enhver Moder ved, hvor stor Betydning det har for hendes Søn, hvilke Kvinder, han møder på sit Livs Vej, og hun gør vel efter fattig Lejlighed, hvad hun kan, for at han kan komme i Berøring med de bedste, hun kender.

Man får det Indtryk, at *Moder Danmark* har haft den samme Omsorg for sin store Søn N. F. S. Grundtvig.

Eller for at sige det så smukt som Holger Begtrup sagde det på 150 Års Fødselsdagen på Udby Kirkebakke: »Jeg er overbevist om, at GUD har lagt hans Liv tilrette.«

Thi han er unægtelig, hvad Kvinder angår, falden i de bedste Hænder.

MODEREN

Der er nu først hans elskede Moder: *Cathrine Marie Bang*. Ifølge Traditionen nedstammende fra Hvidernes gamle Helteslægt.

Det synes, som han hellere har villet ligne sin fromme, myndige og tapre Moder end den mere stilfærdige Fader, til hvem han dog skriver det bedste, der kan siges om en gammel Præst:

»Hans Nok og Alt var Jesu Christi Tro
 Dog blev han ej i Gærningen tilskamme,
 For ham var Tro og Gærning aldrig to,
 Thi Livet lysde af den indre Flamme;
 O, gid Enhver, som spotter fræk med Tro,
 Hans Idræt skued og den høje Ro,
 Hvormed han Livets Aftenbøn kan holde.«

Der er husket et Træk om Moderen, der viser, at hun ved Siden af det store og skønne i Karakteren har været i Besiddelse af en god Portion Egenvillie, der vel til Tider har kunnet sætte hendes Mands *høje Ro* på Prøve. Det var i Udby Præstegård i Høstens Tid, at hun en Dag havde sat sig i Hovedet, at Gårdens Folk skulde anvendes i Haven til at sætte Gærde m. m. Avlskarlen forestillede hende, at det så ud til Regn, så det vist var bedre at få Rugen bragt i Hus; han bemærkede med Vægt, at Degnens var i fuld Gang med at køre ind; men hun lod sig ikke belære og fik sin Villie sat igennem.

Det blev Regn i 14 Dage, og Præstens Rug blev fordærvet. Nå, hun har nok vundet det ind igen, såsandt hendes Valgsprog var: *Heller død end rådvild*. Folkesnak regnede hun ikke med. På en Tid, hvor det var ganske uhørt, at Kvinder røg Tobak, røg hun — endog af lang Pibe. Det var bleven rådet hende for hendes gennem mange År stærkt svækkede Helbreds Skyld.

Men der er andre smukkere Træk bevaret om hende:

Der er Bispevisitats i Udby Præstegård. Præstekonen går frugtsommelig omkring, ventende sit syvende Barn, to er døde som spæde, tre små Drengene er allerede sat til Bogen, sidst fødte hun en lille Pige, *Ulrikke Eleonore*, nu venter hun så sikkert den fjerde Søn.

I sit skønne Indledningsdigt til Kvædlinger, der var til-
egnet Moderen, skildrer Grundtvig mange År efter denne
Situation:

»Det var i den Præstebolig
Under Lind med Ruder små,
Under Moderhjærtet rolig
Og usynlig end jeg lå,
Der var Gilde, der var Gæster,
Der og over bredden Bord,
Alt for Bispen mellem Præster
Faldt om mig det første Ord.

Spottefuglen tog til Orde:

»Det betvivles vel omsonst,
Hvis en Søn, det skulde vorde,
Er han født til boglig Konst,
Ikke sandt, han er den Fjerde,
Moderhjærtet ham vel glad
Tæller alt iblandt de Lærde,
Fuldt er Lykkens Kløverblad.«

Moder! Du det selv bekender,
Hed og harmefuld Du blev,
Alt som dine gamle Frænder,
Når med Slægten Spot man drev;
Over Bord Du flux lod klinge,
Kæk i Tro, men og lidt stolt:
»Skal min sidste Trøje springe,
Blir han dog til Bogen holdt.«

Moder! som en ærlig Kvinde
Ord Du holdt, der højt det gjaldt,
Ej, skønt Tårer måtte rinde,
Troen vakled, Modet faldt,

Aldrig Du fortryde vilde,
 At du mig til Bogen holdt,
 Skønt Du sagde: det var ilde
 At mit Løfte lød så stolt!

Spottefuglen har sikkert ikke været Svogeren, Biskop Balle; thi Sønnen, hun fødte d. 8. Sept. (Ansgars Fødselsdag) blev kaldt Nikolaj efter ham og Frederik Severin efter hans Hustru, Frederikke Severine, hun var Faderen Johan Grundtvigs Søster.

Men da det siden så ud, som Drengen ganske manglede Evner »for Bogen«, det var således næsten en Umulighed for Moderen at få ham lært at læse, ja, da er det vel, at hun til Bunds har forstået, hvor kortsynet hendes stolte Løfte var. Hun har sikkert følt dette som en Ulykke; men hun var ikke rådvild, hun vidste, hvor Hjælpen skulde søges for hende selv og hendes elskede lille Dreng. Grundtvig skriver rørende derom:

»Stavene Du lærde Pogen
 Under Gråd og Hjærteve,
 At han dued ej til Bogen,
 Tykkes Dig var grandt at se;
Men Du bad og sagde: Amen!
 Herren bød, og fluks Din Pog
 Staved ei, men lagde sammen,
 Lærde som en Leg sin Bog.

O! det var et Aftensæde
 Som vi glemmer ej på Jord,
 Der Din Pusling sad med Glæde
 Ved det vakre, lille Bord,

Læsde om de gamle Dage,
Rent og klart med højen Røst,
Fulgde gennem Kirkens Sage
Frelseren med Liv og Lyst.

Når da fra sin Præstecelle
Gamle Fader til os kom,
Lod sig Læsningen fortælle,
Retted den med Kristendom,
Gav Besked om, hvad vi gjemde,
Til han kom, forstandig, blid,
O! hvad var vi, hvis vi glemde
Slig en hellig Gammenstid?

Moder! jeg vil ej opregne,
Hvad Du siden for mig led,
Ingen og i Støvets Egne,
Ikkun Himlens Gud det ved,
Men min Tak jeg Dig vil bringe,
Signe Dig i Jesu Navn,
Lade Harpen for Dig klinge,
Synke kærlig i Din Favn.

Mon nogen Søn har skrevet skønnere Digt til sin gamle Moder, som, endda hun altid havde været den strengeste af Forældrene, også kunde vise et vist Snæversind, når hun stærkt kritiserede hans frie Studier og Digterliv. Hun frygtede, det var Ustadighed og Fejghed, der lod ham foretrække Lyst for Pligt.

Dog han vidste, hvor højt hun elskede ham, og da Grundtvig uden at have søgt derom i 1821 af Kong Frederik d. 6te blev kaldet til Præst i Præstø og Skibbinge, er Moderen i sin Enkestand flyttet til ham.

Allerede i Sept. 1822 dør Moderen, men hun har dog oplevet om Søndagen at høre sin Frederik prædike, hun

har følt sig lykkelig ved at holde hans førstefødte Søn, Johan, (f. i April 1822) i sine Arme, hun har haft den Trøst, at han var hende nær i den sidste Nattevagt.

Grundtvig talte over hende d. 23. Sept. og sendte samtidig Digtet: *Min Moder* ind til *Nyeste Skilderi af København*.

Digtet er på 23 Vers, her kun et Brudstykke:

»Så holdt nu Hjærtet op at slåe,
Hvorunder jeg har hvilet!
Ej meer i Moders Øjne blå
Jeg skuer Tåre-Smilet!
I dybe Suk fra klemte Bryst
Hendøde, kvalt, min Moders Røst.

Nu hun er lagt i Ormegård,
Nu er den Læbe tavnet,
Som kiærlig i de spæde År
Mig lærde Fader-Navnet,
Mig lærde, på den mørke Jord,
At finde Lys i Herrens Ord.

*Min Frelser lever, og jeg ved,
Han vil til Støv nedtræde,
Hvor dybt end Orme-Tand mig bed,
Skal jeg Ham se med Glæde!*
O! dybt det Ord Du prænted ind,
På Moders-Mål, i Barne-Sind!

Det Tåre-Smil ej sank i Grav,
Din Afkom det skal arve;
Min spæde Søn Du mild det gav
Med Hjærtets Regnbue-Farve;
Det fø!ge ham, og Ætten hans,
Til det opgår i Sole-Glands!

Grundtvigs Moders Grav på Præstø Kirkegård.

Omsvævet af min Moders Ånd
 Jeg føler det med Glæde,
 At hvad der er i Herrens Hånd,
 Er altid nær tilstæde,
 Med Livets Håb, med Lys og Trøst,
 Hvor Hjertet slår i Christen Bryst.

O, Moder-Støv og Moder-Ånd!
 Mit Hjertes Tak Du have,
 Som lærde mig, i Lede-Bånd,
 På Herrens Ord at stave,
 At stave, grunde, bygge på
 Det Ord, som aldrig skal forgå!

Moderen blev ikke begravet i Udby ved sin Mands Side, men i Præstø. Har det siden angret Grundtvig, at han — måske begrundet i Fattigdom — ikke fik Moderens Lig ført til Udby, frygtede han rent bogstaveligt, at hendes Grav skulde blive forglemt og forsømt?

Efter den hårde Sinds-Sygdom, der atter hjemsøgte ham i 1844, skrev han: *Ved min Moders Grav.*

Min Moder Cathrine Maria Bang,
 Hvis Hjærte genlød af Guds Engles Sang,
 Hvis Øje var klart, og hvis Tro var stor,
 Som takked for Smuler ved Herrens Bord,
 Hun troende lagdes i Støvet ned,
 Af Støvet opstår hun med Herlighed!
 Vil Nogen slynge en Blomst om min Stav,
 Han plante den på min Moders Grav!

Det er i al Stilfærdighed noget af det skønneste fra de mange, storslåede Grundtvigs-Fester i Efteråret 1933, at danske Kvinder sørgede for, at Gravstedet blev købt, og hendes Grav i Præstø blev sat smukt i Stand til hendes berømte Søns Fødselsdag.

Tanken udgik fra Frøken Kristine Formann.

SØSTEREN

Grundtvigs tre ældre Brødre kom tidligt hjemmefra for Studiernes Skyld, så de sidste År han selv var hjemme, var han ene med Søsteren Ulrikke Eleonore, de legede, skændtes og elskede hinanden. Der er af Grundtvig to Udtalelser i hans Dagbøger om Søsteren. Først den højst snusfornuftige, kort før han rejste til Langeland. Han skildrer sin Ankomst til Hjemmet i Udby, hvor både Moderen og »Jomfru Schmidt« ligger af Galdefeber og hans unge Søster af Inflammation i Underlivet. Han skriver:

»Det skulde gøre mig såre ondt, hvis min Søster døde, ikke så meget for hendes Skyld, thi manglende Penge,

Skønhed, ualmindelige Talenter og så endnu: en varm Sjæls Munterhed, vil hun næppe blive lykkelig, som dels for min egen, dels for mine gamle Forældres Skyld, thi hvem skulde da forestå deres Hus? Hvem skulde da pleje min svagelige Moder? Det vilde være såre sørgeligt, og bliver jeg søsterløs, vorder jeg vist også snart moderløs.«

Vi ser gennem disse Udtalelser én af de mange rørende Kvindeskikkelser fra en svunden Tid, der var som forudbestemt til den trange Tilværelse; først — gennem måske mange År — de gamle Forældres trofaste Plejerske, og sidst en ofte endnu trangere *Tantetilværelse* hos en af de gifte Brødre — opslidende, ulønnet og ofte så alt for »lidt påskønnet«.

Senere, et halvt År efter Grundtvigs Ankomst til Ege-lykke, da hans Sjæl var stemt blidere og varmere end nogensinde før i hans Liv, skriver han:

»Min Søster den eneste er død. Hun var saa god, den Tanke trøster mig. Hun har ligesålidt kunnet forgå, som hendes Minde kan udslettes af mit Hjærte. Hisset ses og samles vi atter.«

Han har et andet Sted kaldt hende sin Barndoms og Ungdoms *Perle-Veninde*, et yndigt Udtryk for Forholdet mellem Broder og Søster.

Også hende er han kommen til at tænke på i den strenge Tid i 1844, og han skriver da:

»Ved min Søsters Grav.

Min eneste Søster af Byrd og Blod,
Hun var, sagde Fader, til Verden for god,
Ja, hun var en Rose, hvis Hjærte stod bart
For Jordlivets Storme til Nederlag klart,

Men Urtegårdsmanden, som bar over Sky,
 Han rev den fra Stormen og skænked den Ly,
 Og hist i Guds Have, som selv Han har sagt,
 Alt, hvad han har plantet, skal ses i sin Pragt.«

Malene Jensdatters Hus ved Udby Kirke.

MALENE JENSDATTER

Den tredie Kvinde der i Grundtvigs Barndom, ja, indirekte gennem hele hans Liv skulde blive ham til Glæde og Berigelse, var den gamle, fattige, værkbrudne sjællandske Bondekvinde, Malene Jensdatter, hende han i Digtet: Nyårs-Morgen skulde give det skønne Navn: *min Sprogmeisterinde*.

Ved Opgangen til Udby Kirke har man på venstre Hånd Præstegårdshaven, og det Hus, hvori gamle Malene boede, ligger endnu på højre Hånd; hun var på Sognet; men hun var langt mer i den gæstfri, gavmilde Præstegård end i sine egne fattige Stuer.

Grundtvig skriver derom:

»Min Fader, Gud glæde
Hans Sjæl i sit Chor!
Han ingen lod græde
For Brød ved sit Bord,
Ej døde Moraler
Sin Afkom han gav,
Men levende Taler,
Når Krøbling ved Stav,
Når Flokken om Bænken,
Når Hunden i Lænken
Rundhåndet *han selv* ihukom.

Malene tog sig til Gengæld med stor Kærlighed af Børneflokken, selvfølgelig blev især den yngste hendes Yndling. Når han kalder hende sin Goldamme, forstår vi, at Forholdet mellem dem har været ømt og inderligt.

Grundtvig skriver:

»Der*) døde den Gamle
Da alt jeg var stor,
For stor til at samle
De *fyndige* Ord,
De Vendinger snilde,
De mange Bække små
Fra Valdemars Kilde,
Som gøre Sus-Å,

*) Altså i Præstegården.

Dog hjalp hun for Føden
 Mig Stodder af Nøden,
 Dengang jeg blev lille igen.«

Da Gr. i 1824 efter et stærkt åndeligt Gennembrud skrev sit mærkelige åndsborne Kvad, *Nyårs-Morgen*, lige ud af sin dybeste indre Drift og uden Tanke for, om nogen i hans Samtid kunde forstå det, er der i Sang IX megen Tvivl over for hans egne Landsmænd. Han frygter, at han har sunget forgæves for dem om Modersmålets Genfødselse, og han tænker sig den Mulighed, at han må drage til andre Egne af Jorden, hvor man vil høre hans Salme, og der vil Gud gøre ham til Stamfader for et nyt Folk; thi *Livshåbet og Lovsangen kan ikke uddø i Verden*; men — så kommer Tvivlen til ham, »for hvor i Verden skulde der vel findes Øre for Fædrenes Salme om ikke her«, og pludselig er han Barn hjemme i Barnekamret i Udby Præstegård, han hører og ser sin gamle Veninde, han forstår, at det egentlig er hendes djærve, snilde Fyndord, der har hjulpet ham til en ejendommelig folkelig Stil, han hører hende atter synge de gamle Kærnesalmer, synge dem, så de siden aldrig er ophørt at klinge i hans Sjæl og kalde paa hans egen Salmesang, og han mindes hendes oprigtige Bønner til Gud, og Grundtvig føler pludselig, hvor skammeligt det vilde være —

»Hvis ikke Goldammen
 Jeg her kom ihu,
 Og, med en Kærminde
 Min Sprog-Mesterinde
 Så takkede i hendes Grav!«

Og så synger han videre:

»En Pusling fuldliiden,
 Det var jeg dengang,
 Har aldrig dog siden
 Hørt Mage til Sang,
 Og så må jeg røre,
 Med Psalmen, et Bryst,
 At Tonen jeg høre
 Kan atter med Lyst,
 Den Tone, den Stemme
 Ej Manden kan glemme,
 Om end han blev hundrede År!

Jeg tumled som Pogen,
 Mig sidder på Skød,
 Men tav, da, fra Krogen,
O Jesu! det lød;
 At lytte, at lure
 Mit Hjærte mig bød,
 Fra Fuglen i Bure
O Jesu! genlød,
Forlad for din Pine,
Mig Synderne mine,
Frels mig fra den evige Død!!

Med Hjærtet på Tunge,
 Med Bogen på Skød,
 Med Trang til at sjunge,
 Som Ordene lød,
 Med værkende Lænder,
 I Svaghedens Bånd,
 Med rystende Hænder,
 I Fædrenes Ånd,
 Sang højt *Magdalene*,
 Med Toner fuldrene
 Med Tårer, den Psalme så skøn!

Den Gamle i Gårde,
 Fuldgod ved de Små,
 Hvem ej med det Hårde
 Man fik over Strå,
 Som, før man det troede,
 fra bister blev mild,
 Og gik med det Gode
 Da gærne i Ild,
 Så trofast, som Guldet
 Goldammen til Kuldet,
 Hvoraf jeg med Asken kom sidst!

PRÆSTEDATTEREN FRA GUNSLEV

Der var i Grundtvigs Ungdom *to Kvinder*, der fik den største Betydning for hans Liv og Udvikling: *Præstedatteren*, den yndige *Lise Blicher* fra Gunslev på Falster, og den straalende unge *Godsejerfrue*, *Constance Leth*, Ege-lykke på Langeland.

Grundtvig udtaler et Sted i sine Dagbøger fra Ungdomstiden:

»I April rejste jeg til Udby, og, jeg skammer mig ved, ej at tilstå det, men ved at erkende det for Sandhed — kedede mig hos mine gode Forældre, fordi her ej fandtes det mindste af hin Adspredelse, hin muntre Konversation og tiddræbende Morskab, jeg er bleven vant til.«

Nå, som oftest fandt han dog snart sig selv i Bøgernes Verden; men vi forstår dog nok, hvor fristende det var for ham at gøre den lille Rejse fra Udby til Vordingborg og derfra til Falster for at besøge sin Broder, Præsten (senere Provsten) i Torkildstrup på Falster, og blive draget ind i dette Hjems muntre Selskabelighed, især med

Provst Blichers i Gunslev, hvis fire indtagende unge Døtre tiltalte ham i høj Grad.

Den Klodsethed og Undseelse, der havde pint ham i Onkelen Professor Bangs Hus i København, da han var ung Student, synes efterhånden noget at fortage sig.

Han skriver i Dagbogen for 4. Januar 1803 — altså c. 20 År gammel —.

»Var om Eftermiddagen hos Provst Blichers og spille om Aftenen Rabuse med hans Døtre. Tilfældet? bragte mig til at sidde hos hans ældste (skønne) Datter,*) og med al den Ligegyldighed, jeg så ofte påstår at besidde, følte jeg dog noget vist ved Berørelsen af en Pige, jeg stedse havde behandlet med udmærket Agtelse, men som jeg for første Gang var så nær på så lang Tid. Vi rejste hjem Kl. 12, efter at min Svigerinde havde udvirket, at alle Døtrene skulde næste Dag komme over og holde hende med Selskab, når hun var ene hjemme, og vi andre tage til Bal i Nykøbing. Rigtig nok havde jeg besluttet også at blive hjemme, såsom jeg ikke dandser, men dette måtte de gamle provstelige Folk ikke vide, såsom de vare så bange for deres Døtre, at end ikke den Ligegyldighed, hvormed jeg stedse havde behandlet og var bleven behandlet af det smukke Køn kunde ganske unddrage mig for deres Mistanke, da de sagtens troede, at jeg dog med alt det var en Adamit.«

Pudsigt, tørt og langtrukket skildrer han så de unge Pigers Besøg:

»Man bad mig læse højt, og jeg valgte en Røvers Masarinos Historie. Også denne Aften kom jeg, som det lod ved et Slumpetræf til at sidde ved Siden af hin tryllende Pige. Jeg læste med Fornøjelse, og aldrig har jeg læst naragtige Floskler med en sådan Varme, thi den Smukke følte stærkt.

*) Bodil Marie som 1808 blev gift med Præsten Poul Egede Glahn.

— Aldrig levede jeg mere fornøjet, thi snart bragte Synet af den skønne mig i en højtidelig glad Stemning, blandet med blid Alvor, snart bragte en yngre Søster (Pouline) mig ved Spøg i en munter Lune, som egentlig i en liden og bekendt Kreds er min ejendommelige.«

Nogle Dage efter skriver han:

»Vi var i Gunslev, og her gjorde jeg den Opdagelse, at skønt jeg aldrig vil komme til at hænge mig af Kærlighed, foretrækker jeg dog Marie Blicher for alle de unge Fruentimmer, jeg kender. Jeg spille Rabuse og vandt 3 Mark og 6 Skilling.«

Man kan just ikke sige, at den Dagbog giver Udtryk for den højere Poesi.

Han får Embedseksamen med Laud, digter lidt med Henblik på Søstrene Blicher.

Imidlertid har den unge Pige forlovet sig, hvilket efter Dagbogen tydeligt nok virker ret vemodigt på Grundtvig, der skriver: *»siden har jeg ikke set hende og stedse set hende.«*

Det er ved Juletid, i Marts er han atter hos Broderen, for hvem han prædiker. Ved et Selskab her, har han *Lise Blicher* som Borddame og nu må Dagbogen atter frem:

»Hun er mig næsten nu, hvad hendes ældste Søster var mig forhen, det er, jeg kender ingen Pige, som jeg lider bedre end hende — men hvilket er mine Ønskers Mål i Omgangen med L. B.? At få hende til *Kone*? Nej, i det ringeste er jeg mig ikke det bevidst. *Vellyst*? Nej, på ingen Måde! Det eneste sande Svar jeg kan give, er måske dette: Jeg ønsker at være yndet af hende — men bør et ugift Mandfolk søge at vinde en ung Piges Yndest når han ej — hvis det lykkes ham — har bestemt sig til at indgå en nøjere Forbindelse med hende. Dog hvad nytter al den

Ræsoneren. Overmorgen kommer jeg måske atter i Selskab med hende, og — hvis der gives Lejlighed, vil jeg sikker gøre alt — forsåvidt min Undseelse og Stolthed tillader det, — for at indbilde, jeg er forelsket i hende —.«

Da den unge Pige er fin og tilbageholdende, bliver der dog ingen Forlovelse; han er, når alt kommer til alt langt mer optaget af Studier og snusfornuftige Spekulationer for Fremtiden. Et halvt År efter tager han Pladsen som Huslærer på Egelykke, han er dog først en Tur på Falster og skriver i Dagbogen:

»Allerede i Foråret interesserede L. B. mig. Da jeg sidst i November kom til Falster, fandt jeg hende omtrent, som jeg forlod hende, selv er jeg nu kommen såvidt, at jeg selv ved hendes Side kan tænke mig lykkelig endog ved Armod, når den ej blev alt for trykkende — men i mine roligste Timer synes det mig splittergalt at forlove sig med en fattig Pige i min Alder og med mine Udsigter. Jeg er i mit 22vende År, jeg vil antage, jeg er så lykkelig at få Embede i mit 26vende År, og at Embedet ej indbringer mer end 2 à 300 Rdl. og at jeg da giftede mig, thi når man har været forlovet i 4 År og nægtet sig Sandselighedens Tilfredsstillelse lød det sig heraf forklare, at man ønskede at komme i Brudeseng — men hvad blev så Følgen? I de fire à fem År, jeg måtte sidde i et sådant Kald vilde jeg ventelig komme i en sådan Gæld, at Næringsssorger blev mit hele Livs Lod.

Men når jeg er hos hende, og hun da stundom hæver sit skønne Øje, når det huldt og kærlighedsfuldt møder mit og ligesom afæsker mig en Erklæring over min gådefulde Opførsel, da glemmer jeg Udsigter og alt. Da kunde jeg i Følelse af den mest berusende Fryd slutte hende i mine Arme og sige af mit Hjertes Fylde: Jeg elsker Dig hulde Pige! Vær min, og jeg er lykkelig.

Således kæmper mit Hoved og Hjerte — men dog tror jeg det muligt at lade Fornuften sejre — —.«

Dette skrev han Nytårsaften 1804, endnu næsten et halvt År piner han den unge Pige ved sit vaklende Væsen overfor hende; men da Foråret kom, havde Fornuften sejret, og han rejste til Egelykke uden at have erklæret sig.

Det er højst utiltalende, så ringe Forståelse han har af, hvad den unge Præstedatter har lidt og senere måtte lide ved i alle de År, han var på Egelykke, tilsyneladende at være glemt.

Den store, skønne Følelse: Kærligheden — Elskoven mellem Mand og Kvinde havde været ham nær, men plumt og ret egenkærligt havde han studeret og fingereret ved dens Mysterium — den skulde hævne sig på ham, da han mødte sin Ungdoms anden Kvindeskikkelse.

FRUEN PÅ EGELYKKE

Et halvt År hviler Dagbogen; men det er en mærkelig Oplevelse at møde denne nye Grundtvig, der nu tager Pennen i sin Hånd, hvilket Mirakkel er sket i blot et halvt År! det er jo en åndfuld, poetisk Mand, klog langt ud over sine 22 År — jeg læser på må og få:

»Alt, hvad som bær Præg af det Evige, er Poesi — — Kærligheden dette Højeste, vi i vor indskrænkede Tilværelse kunne fatte, ej engang hel, denne er, den må være kun en Funke af den evige Ild, der uden Veksler luer på hin Side, hvad vi kalde Død — — —.

Nu mere end nogensinde føler jeg Umuligheden af at tage nogen Huskondisjon, når jeg forlader det Lethske Hus; thi det var alt for usandsynligt, at jeg skulde træffe et, hvor jeg omgikkes med så megen Godhed og Agtelse såmeget Frihed som her — dog måske en anden Grund —

Fru Constance Leth,
f. Fabritius de Tengnagel.

jeg kan ikke udholde at læse, hvad jeg før har skrevet, alt forekommer mig så tomt, så flout, at jeg ækles — —. O Gud! hvad skulde jeg her. Hvi skulde jeg således få mine forvovne Tvivl om Kærlighedens Realitet opløste? Hvi skulde jeg lære at kende denne overjordiske tryllende Gestalt, for at se den flygte; hvi var, hvi er jeg ikke, som jeg før troede kold og ufølsom? Hvi skød din Hånd mig ud på det stormende Hav og bød mig tumles hen ad de brusende Bølger, uden engang at have Land i Sigte, jeg ved min Kæmpen og Stræben kunde håbe at nå? — Dog forvovne Spørgsmåle, tør vel jeg Midde trætte med den Evige? Har jeg læst i Fremtidens Bog, eller gennemskuet hans Plan? — —.«

Men ganske forunderligt, allerede nu har han en — skal vi sige profetisk — Anelse om Guds Mening med ham, han skriver:

Jeg hører Storme hvine, og det nære Havs Bølger buldre mod Landet. Sendtes da vel disse Storme blot for at begrave Skibene og deres Styrere i Afgrunden, nej, hvert Vindpust bør regnes for et nødvendigt, uundværligt Led i Naturens fremadgående Kæde? Og jeg, er da ikke mit Liv — det må synes nok så ubetydeligt — Resultatet af hele Historien, medvirker det ikke til at bestemme den hele kommende Tid og dens moralske og intellektuelle Fænomener — — tør jeg da ønske, min Bane havde taget en anden Retning?« — —

Nej, deri kan vi, der nu kan se hans Liv i Perspektiv, nok blive enige, Oplevelsen på Egelykke hørte til de Ting, der ligesom var lagt tilrette for hans Liv.

Det er næsten mirakuløst at se, hvor han udfoldede sig i disse strenge, men også dejlige År.

Her skrev han *Nordens Mytologi*, den er skrevet som i en Asarus, der fik hans videnskabelige og poetiske Sans til at samvirke i en højere Enhed.

I Artiklen: *Videnskabelighed og dens Fremme* meddeler han sine Meninger om almindelig Oplysning, et Arbejde, der vakte A. S. Ørsteds Opmærksomhed og giver mærkelige Glimt af Grundtvigs senere Syn på åndelig Oplysning. Og så giver han i sin Afhandling: *Om Religion og Liturgi* sit for saa ung en Mand mærkeligt overlegne Besyv i Tidens religiøse Spørgsmål, disse tre store Emner, der blev mægtige Grundakkorder for hans hele Livs Forfatter-skab.

Man kan undertiden støde på den Forestilling, at den skønne, åndfulde Frue på Egelykke i sit Forhold overfor Grundtvig var en Kokette.

Jeg er ad forskellige Veje kommen hende på så nært

Hold, at jeg vover at påstå, at dette er så langt fra Sandheden, som noget kan være.

Der er da heller intet i Grundtvigs Skrifter, der tyder i den Retning; den kloge, hjærtensgode Frue har aldrig leget med den mærkelige, unge Mands Følelser. Hun så i ham med årvågen, glødende Interesse sin elskede Søns Opdrager. At hun også med Glæde og nogen Stolthed iagttog den rivende Udvikling, Grundtvig selv var inde i, er da kun naturligt og smukt.

Grundtvig skriver etsteds:

»Kunde jeg blive Digter og Nordens Digter, da har Skæbnen gået en underlig Vej med mig, i det den har sat mig på en Punkt, hvor det næsten er umuligt, og dog ladet mig øjne, at gennem denne Punkt gik den eneste mulige Vej til Målet.«

Allerede i 1805, da hans Lidenskab var på sit højeste, skrev han i Dagbogen:

»Den Pige, som skulde kunne helbrede mig, måtte med takkeligt Udvotes, forbinde Godhed og Åndsdannelse, om ikke højere så dog ej heller i stort ringere Grad end min Herskerinde, på det Sammenligningen, ej skulde forvandle hende i mit Øje til et Intet — hun måtte være sædelig og elske mig, da vilde hun snart vorde mig dyrebar — —.«

I Foråret 1808 bryder han op fra Langeland, samme År i Juli kunde han meddele sin Broder på Falster, at han har solgt sin *Nordens Mytologi* til Schubothes Forlag for 6 Rdl. Arket.

Vi ved, at Rejsen fra Langeland gik over Låland, Falster og Udby til København.

Fra Opbruddet fra Langeland stammer hans dejlige Digt: *Strandbakken ved Egeløkke*, hvori han gribende ærligt bekender:

- *) »Dog du, som bygger deroppe
 Højt over Stjærnernes Toppe,
 Dig være Ære og Pris!
 Tak for du såred mit Hjærte!
 Tak for du sendte mig Smerte!
 Tak! thi du gjorde mig viis.
 Nådige lod Gud sig forbarme
 Over mig usle og arme,
 Han mig det lærde ved Smerte,
 At jeg dog havde et Hjerter,
 At jeg til Klogskab og Vid
 Satte som Dære min Lid.
 Ånden oplukked sit Øje,
 Så sig på Afgrundens Kant,
 Stirred så fast og så nøje
 Rundt om en-Frelser, og fandt,
 Fandt, hvor det faldt:
 Gud overalt — —.
- Ak, men jeg stædes i Vænde
 Når ej den susende Vind
 Køler den kogende Ånde
 før den omvifter min Kind.
 Da er der Fare på Færde,
 Men jeg vil Barmen omgærde — —
- Solen er gangen til Hvile
 Stjærnerne lyse på Ø,
 Nu vil jeg gå, jeg vil ile
 Rask over Land over Sø,

---

*) Brudstykke.

Hisset fra Østen hører jeg Røsten:
 Faderen kalder sin Søn.
 Hviskende kan jeg fornemme:
 Moderen kalder sin Søn — —:«

Sådan løsrev han sig fra Egelykke og rejste hjem til Udby.

På denne Rejse kommer han altså til Broderens i Torkildstrup og til Gunslev, hvor den gamle Provst Blicher er død, men Enken og Døtrene endnu i Nådensåret opholder sig i Præstegården.

Det synes, som Provst Blicher er begravet ved Maribo Kirke. Her finder Grundtvig hans Ligsten og udbryder:

»— — min Gud! så er det dig!
 Gamle Blicher! så er her dit Lig!
 Nu jeg mindes det: på Kirkemøde.
 Med den gamle Kristendom du døde.
 Ak! så mangt bortrevet Minde
 Monne nu i Hu mig rinde,
 Gamle Ven! du er hos Gud,
 Hvem du tjende tro herveden,
 Men hvordan mon det ser ud
 Hvor du byggede forleden?«

Ja, man synes unægtelig, det er på Tide, at han viser nogen Interesse for det Hjem, der engang var ham så kært, for de faderløse unge Piger, som han engang har sværmet for.

Han fortsætter da også:

»Snart skal Gunslev Kirke stå
 For mig, som i gamle Dage.
 Sært i Verden det mon gå!
 Når jeg tænker mig tilbage,

Kun lidt mer end tvende År,
 Hvergang jeg den Kirke skued,
 Kirken med sin Præstegaard
 Hjærtet banked, Øjet lued.

Nu skal jeg for Øje få
 Samme Syn fra samme Have,
 Og nu skal den Kirke stå,
 Som en anden mellem Grave,
 Ingen Længsel er i Sind,
 Ingen Rødme er på Kind,
 Ingen Lyst til did at flyve.
 Stærkt det mig på Sinde falder
 Tykkes ubevidst og sært,
 Hvorfor i den unge Alder
 Dette Sted var mig så kært — —.«

Og da han så kort efter står i selve Haven, udbryder han:

»Samme Lund og samme Hække,
 Samme Torne for mig stå,
 Samme Roser hos mig gå —
 Har de År jeg lagt tilbage?
 Var jeg udi Verdens Strøm?
 Eller gik kun nogle Dage?
 Var det Hele kun en Drøm?
 Der er Stuen, mon derinde
 Også Provsten jeg kan finde?
 Jeg jo ved det, han er død.
 Vågen var jeg, nu jeg drømmer,
 Og at vågen bedst sig sømmer,
 Skønt min Drøm er såre sød.
 Dog, til Drøm kan Ingen regne,
 At de Roser hos mig gå.
 Ingen tør jeg mig tilegne;

Venlig dog jeg stirre må.
 På dem alle som Veninder.
 — Var i denne Kreds jeg blevet,
 Gladere jeg havde levet,
 Derfor dog jeg klager ej;
 Mindre tabte jeg end vandt,
 Thi min Gud igen jeg fandt
 På den tornefulde Vej.
 Bort fra Roser mellem Tjørne
 End jeg styre nu min Gang,
 Mellem Valens sulte Ørne
 Glemme Nattergalesang.«

Han har genset de yndige Præstedøtre — endnu som Roser, Mødet med dem har været så poetisk for ham som Nattergalesang; men han er flygtet fra Idyllen, uden Tanke for, hvad Elise Blicher atter har tænkt og følt.

Jeg skal ikke komme ind på Grundtvigs gribende, religiøse Gennembrud, med alt hvad dermed fulgte.

Først i Maj 1811 blev Grundtvig sin gamle Faders Kapellan i Udby, da havde han til Fru Leths Fødselsdag d. 11. April 1811 sendt hende et smukt og dybt alvorligt Digt: *Til en Veninde*, hvoraf vi må høre et lille Brudstykke, da det viser, hvor dybt kristeligt og menneskeligt han tog Afsked med sin lidelsesfulde, uskyldige Ungdomskærlighed:

»Det er den syvende, måske den sidste Gang,
 Da på din Fødselsdag du lytter til min Sang;
 Ak, når mit Øje vender sig tilbage
 Til Årenes så snart henrundne Dage,
 Da sukker jeg så dybt og mangan Gang,
 Ja, kun et Suk er denne Højtidsang.

Jeg ser mig som utæmmet Yngling stande
 Hovmodig af, hvad dog jeg måtte sande,
 At uforskyldt mig Himlens Herre gav;
 Hovmodig og af Dydens tomme Klæder,
 Mens Hjærtet lå i kolde Marmorkæder
 Hel prægtig jordet i en kalket Grav.

Han giver derefter en poetisk Skildring af sin kolde Sjæl og dens hjælpeløse Længsel efter at følge Jesu Kristi Lære, hvad dog er umuligt for et Hjærte, som ikke kender Kærlighed, og han fortsætter:

»Jeg stander for dig på Skærtorsdags Morgen,
 Så stod jeg og den første Fødselsdag,
 Da samlet med dig under Vennelag
 Jeg hilsende dig i Sangens kolde Toner;
 Men først i Dag jeg stander som din Ven.
 Jeg hilser dig, men Øjet stirrer hen
 Så tillidsfuld på din og min Forsoner.
 Det er i Dag den store Mindefest
 Om Nadveren: det helligste af Gilder,
 Som Angst og Sorg hos Synderen formilder,
 Når han det nyder som en værdig Gæst.«

— — Og så siden i Digtet:

»Alt som med Il sig nærmer Påskemorgen
 Opklaret da vort Øje Himlen ser,
 Opklaret er og i vort Øje Sorgen,
 Når da forklaret Frelseren opstår;
 Da med hans Vunder vore Hjærtesår
 Helbredede til Ar sig mon forvandle;
 De Ar os skal i Støvet bøje ned
 Og minde os om Herrens Kærlighed.«

Fru Leth har lige født sin yngste Søn Vincents, dertil hentyder Slutningen:

»Og nu tilsidst; gid hellig Moderglæde
Opvokse for dig med din kære Spæde,
Lad ingen giftig Urt med onde Duft
Forpeste om din Blomst den rene Luft,
Thi agt det vel, at af den Blomsterstængel
Udspringe kan en Djævel og en Engel!
Dig styrke Gud! Du ømme fagre Kvinde!
Og vær til Døden mig en tro Veninde
Som du i mig har nu en trofast Ven.«

I 1812 se vi af et Digt: *Til Elises Søster*, at Grundtvig og Elise Blicher nu endelig er trolovede, der står nemlig:

»Jeg er Kristen på Guds Ord,
Lises Kæreste på Jord,
Og din Ven, Veninde —.«

Da Tyge Rothe i 1813 mister sin Hustru, Karen Bjørn, udgiver han en Bog om hende, der betager Grundtvig i den Grad, så han ud fra den lille Bog skriver sit skønne Digt: *Karen Bjørns Minde*, der slutter pludseligt og lidt umotiveret til hans *egen kæreste Pige*:

»Pigelil! du kære Pige!
Du, som huld gav mig din Tro,
Som på Jord og i Guds Rige
Lyster med din Skjald at bo,
Pige! ej jeg tør forjætte,
Dine Trin skal vorde lette,
Stejl er Støvets Himmelstige,
Trang er Vejen til Guds Rige;
Til en Skjald, du gav din Tro,

Fru Elise Grundtvig, f. Blicher, som ung.

Glad du hører Harpen tone,
 Men se hist! hvor Torne groe,
 Vid, der vokser op hans Krone!
 Verdens Krands han forsmår,
 Til dens Harm han Harpen slår.
 Pige! kan du bære glad
 Verdens Spot og Dårens Had?
 Thi det er hans Festensgave —
 Ja, Elise! skal vi vandre
 Gennem Torne med hverandre,
 Vi blandt dem dog vist skal finde
 Mangen faur og fin Kjærminde —«

— Dette er kun et lille Brudstykke.

Først i 1818, c. 16 År efter at Lise Blicher lærte Grundtvig at kende og efter 7 Års Trolovelse, blev hun hans Hustru

i meget trange Kår. Der var stærke Kræfter i Bevægelse for at formene ham at komme ind i Præstestillingen; men Frederik d. VI, der altid var ham god, gav ham en årlig Understøttelse på 600 Rdl. Sølv i Anledning af hans Oversættelse af Saxo og Snorre, på det giftede de sig d. 12. August 1818.

Tre År efter kaldte Kongen Grundtvig (der ikke havde søgt derom) til Præst i Præstø og Skibbinge, hvor han dog kun var i 1½ År. Da blev han efter Ansøgning kaldet til Kapellan ved Frelsers Kirke på Kristianshavn.

GRUNDTVIGS HUSTRU ELISE FØDT BLICHER

Hvor uimponeret end Grundtvig alle Dage var af sig selv, så vilde det dog nok forundret ham, om man havde spået ham, at blandt de mange sælsomme Ting, som han selv forventede i *Danmark om 100 År* også fandtes det, at hans husmoderlige, beskedne, ret ulitterære Frue, Lise Grundtvig, til den Tid egentlig vilde være mere læst end han selv.

Vist er det, at den danske Læseverden — først gennem *Grundtvigs Englandsbreve til hans Hustru*, der udkom i 1920 og endnu mere efter den *Brevveksling mellem Grundtvig og hans nærmeste Slægt under Treårskrigen*, der udkom 1933, er kommen til at beundre og elske Fru *Lise Grundtvig*.

Før den Tid vidste man dog, at det var hende, der stod ham så modigt og trofast bi i den bitre Kamp, der gik

forud, før han d. 10. Maj 1826 indgav sin Ansøgning om Afsked som Præst i Folkekirken, den han allerede modtog d. 26. Maj.

Herom skriver deres Sønnesøn, Stener Grundtvig, i Indledningen til Englandsbrevene:

»Allerede rent udvortes set var dette naturligvis et højst alvorligt Skridt. Han var gift og havde 3 Børn. Fra 1822 havde han været residerende Kapellan ved Frelsers Kirke på Kristianshavn, men når han gik af, vilde han intet have at leve af, medmindre han kunde få Lov at beholde de 600 Rdl., som af Fr. d. 6te var tilstået ham for at fortsætte Fordanskingen af Nordens Oldskrifter. Vel var han af nøjsomme Livsvaner og kunde kun betragte alle de ydre Ting som Småtterier, så at han havde let ved at sige: »I Jesu Navn! Pokker i Vold med alle Bekymringer for Skidt og Møg og alle de Hedningesorger, som Kristne skal lege med!« Men vilde også hans Hustru forstå ham i dette? På hende faldt jo det daglige Livs mange små Besværligheder, som ikke lade sig skyde tilside med et Kraftsprog; hun var tillige i de Dage dybt bedrøvet over sin gamle Moders nylige Død, men med hende måtte han rådføre sig.

Her kom Hjælpen imidlertid af sig selv. En Aften kom hun ind til ham i hans Studerekammer og sagde: »Jeg ser godt, hvad der piner Dig, Grundtvig, og at Du ængstes for Kone og Børn. Men glem os, og gør trøstig, hvad Vorherre byder Dig! Han vil nok vide, hvorledes han skal give os Brødet.«

Hvad der ikke skulde gøre det lettere for hende var, at hans Venner og Tilhængere, der allerede nu døbtse Grundtvigianere, egentlig ikke ret forstod Nødvendigheden af et Skridt, der pludselig så helt satte ham på bar

Bakke. Og så var hun jo af Naturen slet ikke hverken sværmerisk eller overspændt, men tværtimod et ærligt, redeligt Menneske med sund Sans for Tilværelsens Realiteter — også de økonomiske, men hun var *først af alt* en dybt grebet Kristensjæl, og en fint dannet Kvinde, der elskede og beundrede sin Mand og troede på ham, endogså der, hvor hun egentlig ikke forstod eller åndelig talt kunde følge ham.

Der kom nogle År, hvori Grundtvig, som han udtrykte sig, var på Grænsen af *borgerlig Fortvivelse*, — uden fast Levebrød, i stadig Kamp med Censuren, fik han nu Tid nok til at tage sig af sine Sønners Undervisning, der blev Anledningen til, at han i 1829 udgav *Krønikerim til Børnelærdom*, som vi er mange, der frydede os over i vor Skoletid.

På et Punkt kunde Fru Lise ikke helt bøje sin Villie ind under sin Mands.

Det var angående Børnenes Undervisning, den han nærmest selv besørgede. Efter hans Ønske skulde de i Stedet for at gå i »den sorte Skole« hver lære et Håndværk, Johan, den ældste, Bogbinderi, den yngste, Svend, Snedkeri; men samtidig læste Faderen altså med dem, alt, hvad de kunde overkomme og vist ofte lidt til.

De havde i 14—15 Års Alderen læst langt mere Latin og Græsk, end det dengang krævedes til Studentereksamen, og det var dog ikke lidt.

I syv Års Alderen blev de foruden den inderligste indgående Religionsundervisning holdt til på egen Hånd at læse Saxo og Snorre.

Det er i 1834, at Grundtvig skriver i et Digt:

»Til Johan min ældste Søn, da han fyldte 12 År.

Klinet på, det regner af,
derfor ej jeg dig afretted
til Udråb om hvad Han gav,
og hvad sine Han forjætted;
jeg kun lærte dig Hans Ord,
vidned ærlig: jeg dem tror.

Lagt jeg har hver Herrens Dag
Troens Ord på eders Tunge,
Som en Livets Hovedsag
for de gamle og de unge;
men ej spurgte jeg endnu
selv min ældste: troer du — —«

I 1839 skrev Grundtvig i:

»Åbent Brev til mine Børn.

Jeg ser med Vemod på de Gutter små,
hvis Kinder gløde, og hvis Øjne tindre —
ti også de skal brat i Skole gå,
og immer, mens de vokse, blive mindre.«

Hans Grundregel for al Opdragelse er: Al Ting ventes
i Naturens Orden.

Men Studentereksamen var der altså ikke Tale om, de
måtte tage, i hvertfald vilde Faderen ikke hjælpe dem der-
til.

Moderens praktiske Sans oprørtes herimod, Faderens
Undervisningsmetode forekom hende ikke at være af eller
for denne Verden. Så sørgede da hun for, at der blev Mid-
ler til at få Undervisning i de mange forsømte Eksamens-
fag, så Johan (20 År gammel) blev Student, og Svend
4 År senere.

De glemte aldrig at være deres Moder taknemlig derfor, selv om de tilfulde forstod, hvad de skyldte deres Faders vækkende Undervisning og Eksempel.

Endelig dagedes det. I 1829 fik Grundtvig 2000 Rdl. til en Englandsrejse for at studere angelsaksiske Håndskrifter. Det var Kong Frederik VI; der, hvor meget man end tudede ham Ørerne fulde, stedse holdt meget af Grundtvig.

Den 3die Maj drog han da ud på sin første Udenlandsrejse, mens Fru Lise sad hjemme i Strandstræde Nr. 56 (nuværende Nr. 4) med deres tre små Børn.

I Sommeren 1830 og 31 er han påny i England og fra disse 3 År stammer altsaa *Englandsbrevene*.

Grundtvig og hans Hustru tåler at ses privat, man kommer til at beundre og elske dem, når man læser denne gamle Brevveksling.

Lad os høre Slutningen af Grundtvigs første Brev (fra London) til Hustru og Børn:

»Og nu de kjære Børn, hvad sige de, hvordan finder Johan sig i at se Faders Stue tom, og Bøgerne støvede? Dog, skriv nu altid meget om Børnene, jeg kan ikke, thi når jeg tænker på dem, overvælder Følelsen mig endnu, til jeg hører fra dem, — Guds Velsignelse over dem, Hans Engle omkring dem, Hans Fred i Dit Hjerte og i Dine Tanker, Hans Trøst og Kærlighed vort usynlige Møde i Bønnen i Jesu Christi Navn altid! Jo, kjære Lise! Herren haver gjort store Ting ved os, derfor vil vi være glade midt i Bedrøvelse! Ængste Dig ikke over mig, jeg står under Hans Beskyttelse, som gjør Alt, hvad han vil i Himlen og på Jorden, og som lader sine Tjenere føle, at selv når de synes mest ene, ere de dog ikke ene, thi han er med dem! Han bevare os ved sin Ånd i sin Tro og Kjærlighed! Kys Børnene fra Din

Frederik.

Og så Slutningen af hendes ømme Svarskrivelse:

— — Næsten de tre hele første Uger, Du var rejst, lå jeg ene med de tre kjære Børn i Sovekammeret, hvor der da om Aftenen, når de sov, omgav mig en Tomhed, at jeg ej kunde titte lidt ind til Dig, men det overkommer mig oftere, endogså jeg omgives af Mange; den Lyst, Du nok har hørt mig tale om fra min Ungdom, at have Vinger, den vil endnu ofte påkomme mig, gid jeg nu i det mindste kunde give dette Brev dem. Børnene kysse Faders Hænder, jeg skal våge over dem og bede Gud bevare dem, at Fader med Glæde må se dem igjen. Nu Gud velsigne min elskede Grundtvig! I Kjærlighed mindes Du
Din Lise.

Så megen Adskillelse, som Ægteparret oplevede ved Grundtvigs Studierejse til England i Somrene 1829, 30-31 må enten fjærne eller endnu ømmere sammenknytte Mand og Hustru.

Det sidste syntes at skulle blive Tilfældet, så inderligt som de længtes efter hinanden.

Hendes uselviske Omsorg for Mand og Børn har rimeligvis yderligere udviklet Grundtvigs Upraktiskhed. Han har ligefrem ondt ved at klare sig uden hende i de fremmede Forhold.

Han forhører en Dag hos sin Pensionatsværtinde om Prisen på to Dameparasoller, hvormed han vil glæde sin Hustru og hendes Søster, der er i Huset hos dem.

Værtinden vil være opmærksom og hjælpsom og køber en Dag uden videre to elegante Parasoller for ham.

De forekommer ham så uendelig dyre, at han forfærdes og gør så megen Vrøvl, at han sluttelig må flytte.

En Gang (efter et Besøg i et fornemt Hus på Landet)

rejser han om Morgenen tilbage til London med én Støvle af sine egne og én Støvle tilhørende en anden Gæst, hvilket selvfølgelig skabte stor Forvirring og Besvær.

Og så hans usigelige Ensomhedsfølelse. — Jo, han har nok Grund til at savne sin søde Hustru og tælle Dagene til Hjemrejsen.

Man føler denne hans Stemning i et af Brevene:

»Nu kjære Kone! i Herrens Navn! lev vel fremdeles, og tak mig kun for mine Breve, thi det gider jeg gjerne hørt, når det er så hjerteligt, som hos min Lise, skjøndt jeg er nødt til at sige mig selv, det er uforskyldt, thi når man lever så øde som jeg, da er det jo åbenbar en stor Vinding at have en kiærlig Sjæl at tilskrive, der vil tage til Takke med det, som det kan falde, og kjedes ikke ved at høre os klynke, tilgiver os, når vi skjænde, og forener sine Bønner med vore om Trøst, Opmuntring og en glædelig Forsamling her og hisset. — — Den lille velsignede *Meta!* Du kan ikke tro, hvor jeg vemodig længes efter hende og eder alle, især når mit Dagværk er endt, og jeg her, hvor det bliver tidlig Tusmørke, sidder ene i den Londonske Verden. Sædvanlig ender det da med, at jeg kaster Kjolen paa mig, og driver en Times Tid omkring i Gaderne, til Tiden nærmer sig at tænde Lys, så jeg ved Hjælp af Bøgerne dog halvvejs kan glemme, hvad jeg savner. Dog Gud give kun, at jeg må udrette Noget her, og at vi må samles med Glæde, så er det altsammen glemt, eller rettere, så er det en Fornøjelse og skal, med Guds Hjælp være til Velsignelse at ihukomme det. — Hils Vennerne omkring Dig. Kys Børnene kjærlig og forman dem flittig, at de må være vor Faders Børn, som er i Himlene! Han styre vore Fødder på de rette Veje og samle os med Glæde her og hisset. Din

N. F. S. Grundtvig.

Og i Anledning af deres Bryllupsdag skriver han:

»Kjære, velsignede Kone! Forgæves har jeg i disse Dage ventet at se Brev fra min Lise, og ventelig ser jeg nu intet i denne Uge. — — Heraf vil jeg da forklare mig den utålmodige Hjem-Vee, jeg i Dag blev halv bange for, og håbe, at den igjen vil træde tilbage under sine tilbørlige Skranker. Det er da første Gang, vi ej sidde sammen på vor Bryllupsdag, men så er der også i Dag des længere imellem os. Dog Herren, som haver sammenføjet i os, hvad Mennesker ej skal adskille, Han vil ligesålidt lade Rummet som Tiden gjøre det, men heller sammenknytte os fastere i sin Kjærlighed til Dagenes Ende! — — — Nu Tak, kjære Lise, for elleve Års kjærlige Følgeskab og Overbærelse og for de velsignede Små! Herren velsigne os med dem, så vi se dem vokse op med Glæde, og de se i os christelige Forbilleder, som det er værdt at ligne, Lyst at følge! — — Og nu, Herren være med os! Kys de kjære Små og Metalil to Gange! Johan, skulde jeg tænke, har selv husket på Pindse, og på at gjentage Trosbekjendelsen for Dig Onsdag og Søndag, tilligemed Fadervor! ... Vær selv fremfor alle hilset og takket for Din trofaste Kiærlighed af Din

N. F. S. Grundtvig.

Under Rejsen i Sommeren 1830 føler Grundtvig sig tydeligt nok mere hjemme i det fremmede og kommer snart i Forbindelse med adskillige betydelige Mennesker. Og nu har han den Oplevelse, som Professor J. P. Bang i en Artikel i Dansk Kirketidende 1908 kalder »*Episoden Klarak*«.

Vi vil høre ham selv fortælle derom i et Brev til sin Hustru, hvori han fornøjet skildrer et Selskab, han har været til hos en Hr. og Fru Heaton; om Fruen skriver han: »hun er af de Koner, der kan sige, hvad de vil.«

»De Personer, jeg havde mest at gjøre med var ellers den svenske Legations-Secretair Baron Roland, som var min Sidemand ved Bordet, og en ung Dame (jeg ved ikke om Jomfru eller Enke) Mrs. Bolton, som efter Bordet gav sig i Snak med mig, og er den interessanteste engelske Dame, jeg endnu har set. Rimeligvis besidder hun, hvad man her kalder en stor uafhængig Formue, som jeg slutter af den Frihed, hvormed hun behandlede hele Selskabet, og den Udmærkelse Alle viste hende. Hun nævnedes mig iblandt Andet flere litteraire Mænd, som hendes gode Bekjendtere, og jeg formoder, hun vil indføre mig hos dem, da hun ved Afskeden lod Mr. Heaton sige mig og stadfæstede derpå selv, at hun håbede og ønskede, jeg vilde gjøre hende et Besøg, hvortil jeg fik hendes Adresse og ser, hun boer i den allerfornemste Del af Vest-Enden. Umulig kunde jeg undslå mig, men forlegen er jeg tilvisse ved et Besøg til sådan en ung glimrende Dame, så på Opfyldelsen af Løftet må jeg betænke mig. — Hvad jeg længe har tænkt, synes imidlertid nu at bekræfte sig, at skulde jeg komme i nogen Forbindelse med Engelsk-Mændene, måtte Damerne tage sig af mig, hvad vist nok var Noget, jeg ej før mit Komme her, skulde drømt om Muligheden af. — Bliv nu ikke jealous på Din gamle gråskæggede tandløse Mand, men glæd Dig heller over, at den engelske Smagløshed dog måske een Gang kan have gode Følger.

Det rørde mig dybt, at Drengene, når Du minder dem om Fader, dog kommer ham så levende og kjærlig ihu, og kan jeg komme afsted med det, skal jeg rigtig se til at bringe vor velsignede danske Dukke den Engelske, hun spidser sin Næse på! (Jeg må dog anmærke, at jeg fortalte Mrs. Bolton i Aftes, at jeg var lykkelig nok til at have både Kone og Børn) ... Hils nu ... og vær selv på det hjærteligste hilset og takket for Din ømme Moder-Omhu, som for Din tro jomfruelige og ægteskabelige Kjærlighed til Din egen Mand

N. F. S. Grundtvig.

Dette Brev er meget smukt — åbent og ligetil. Dog hefter man sig ved Slutningen, der har en ny Klang. Har han, næppe sig selv bevidst, været i Leding mod skjulte Kræfter i sin Naturs Undergrund, hvor han drog en Lanse til sin ømme, *jomfruelige* Hustrus Ære.

Allerede 5 Dage efter skriver han atter til sin Hustru og fortsætter efter et Par indledende Bemærkninger:

»Allerførst om den smukke Mistress Bolton, som dog vel sagtens har gjort Dig lidt nysgerrig. I Løverdags, da jeg tog mig for at gjøre Visitter, havde jeg halvvejs betænkt også at se hende, men vilde dog først gå til Heatons, (hvor jeg havde stødt sammen med hende) og om muligt få lidt nærmere Underretning, og det var meget godt. Heaton havde Forretninger, så jeg aflagde Visiten hos hans muntre Frue, og havde næppe sat mig, før hun begyndte at spase med min Lykke hos den Smukke, og jeg hørde nu, at hun ikke alene var gift, men havde haft sin Mand med i Selskabet. Da han nu ikke havde talt et Ord til mig, end sige bedt mig besøge dem, fandt jeg, at jeg havde intet der at gjøre, thi vel påstod Fru H. det modsatte, og det er ganske rigtig Londons Skik, at ikke Manden men Konen inviterer, men når jeg havde været i Selskab med en Fremmed og ej værdiget ham mindste Opmærksomhed, da vilde jeg mene at have frabedt mig hans Besøg, og Mr. Bolton får nu mene, hvad han vil, så kommer jeg der ikke under sådanne Omstændigheder — derfor skeer da ingen Introductioner, og det får så være —«

Det er nu ganske usandsynligt, at det, at Mr. Bolton ikke har vist Grundtvig nogen Opmærksomhed ved Selskabet, så helt og pludseligt giver ham Ulyst til at besøge den fortryllende, indflydelsesrige Dame. Han ved nu, at hun er ældste Datter af Lord Dorchester, i 1810 gift med

Baron Bolton til Bolton Castle (York), og at han gennem hende uden Tvivl med Lethed vilde kunne gøre alle de Bekendtskaber med interessante, berømte Personligheder, til Gavn og Fremme for hans Arbejde og til hans egen Opmuntring og Tilfredsstillelse, noget, han da også hidtil med store Vanskeligheder har søgt.

Nej, der må være noget andet, der har forstemt og forskrækket ham, — højst sandsynligt Fru Heatons noget kåde Drillerier —

»havde næppe sat mig, før hun begyndte at spase med min Lykke hos den Smukke, —«

det har stødt ham, men ogsaa gjort Indtryk på ham, han har følt mere derved, end han har skøttet om at indrømme for sig selv og — sin Hustru!

Grundtvig har vel tænkt, at »man kan ikke hindre Fuglene i at flyve over ens Hoved, men vel i at lade dem bygge Rede i ens Hovedhår.«

Og så bryder han som trofast elskende Ægtemand og Fader brat af, opsøger hende hverken dengang eller nogen- sinde senere, og har vel selv syntes, at han har opført sig som det sømmer sig en *Mand*.

Hans Hustru svarer aldeles nydeligt og fornuftigt på hans to Breve:

»— At Du ikke vilde gå til Mistress Bolton, er jeg ret blevet vranten over, ja skjænde vilde jeg, om det kunde nå dine Øren, og det kunde frugte noget på Dig; kan Du nu vide, hvor mange gode Hensigter, hun har havt med Dig, netop da hun var gift, kunde Du jo bedst gået; tænk Dig f. Eks. Fru Rabech eller Fru Bruun, har det

ikke ofte været Tilfældet, at de har indbudt mange Mænd, som der dog sandelig ej derfor kunde siges et ondt Ord om, eller kunde fornærme Manden, eller undre Nogen, kunde Forholdet ikke også således være her, at hun, en åndfuld literair Dame og Han, en rig Mand, som nu deri havde sin Glæde; Du mærker nu nok, at istæden for Konen skulle være bleven jaloux på den Smukke, er jeg vred, at Du ei tog mod Indbydelsen; ja hvem jeg har fortalt denne Historie, undrer dem over Manden, der ei gik; mueligt er det, at Du dog kan have betænkt Dig og har nu måske været der, det længes jeg efter at vide.«

Brevet har en lille Efterskrift:

»Er dit Hår og Bakkenbarder blevet pudset lidt, at Du ej lader dem vokse ud som i Fjor, da Konen lignede Dig lidt ved en Vildmand, som Du nok husker, bliv nu ei vred over min Erindring herom, men jeg ville have min Mand skulle tage sig lidt godt ud i det fremmede Land.«

Mistress Bolton nævnes ikke senere i deres Breve under hans andet Englandsophold.

Måned efter Måned arbejder han derovre, stadig kæmpende med utallige Vanskeligheder, også syslende med den Tanke, derovre at finde den Virksomhed, han frygter stadig at skulle savne i Danmark.

Sidst i Sept. 1830 er han dog atter hjemme.

Men inden han forlod England, har han forsøgt at skrive til Mr. Heaton angående Mistress Bolton. (Det ufuldendte Brev, skrevet på Engelsk og dateret 20. August 1830 — umiddelbart før han forlod England — er fundet af Professor J. P. Bang i Rigsarkivet).

Efter en længere høflig Indledning skriver Grundtvig:

»Men om jeg end fattes adskillige Dyder, så er der dog i det mindste en, som jeg i mange År har stræbt at praktisere, skønt den tilfældigvis er en af de mindst behagelige, nemlig Oprigtighed.« — —

nu kommer atter en hel Del Omsvøb og så endelig:

»medens mangen en Forseelse sidder temmelig løst i min Hukommelse, så skulde jeg blive meget bedrøvet, hvis Fru Bolton tænkte, at når jeg ikke har besøgt hende, så skulde Grunden være den, at jeg ikke satte høj Pris på Tilladelsen til at gøre det, og derfor beder jeg Dem alvorlig om, at De vil gøre mig den Tjeneste lejlighedsvis at fortælle denne mer end skønne Frue med mine ærbødigste Komplimenter, at jeg næppe mindes at have haft så svært ved at holde noget Løfte som ved at bryde det, som jeg så glædelig gav hende. Uden Tvivl vil De have Grund til at smile af min Undskyldning for, hvad sandsynligvis ingen uden jeg selv, har fundet værd at tænke på, men det er sandt, at siden jeg er kommen til Skels År og Alder, og det er temmelig længe siden, så er jeg ikke bleven så betaget, for ikke at sige mere, af nogen Dame i Verden, og skønt det kan være tåbeligt nok at sige det, er det dog intet Under, at jeg ikke vilde synes utaknemlig mod denne Ælvedronning, med hvem — —«

Vi forstår, at her har han pludselig forskrækket måttet standse, og Brevet er aldrig blevet skrevet færdigt og sendt afsted.

Hvorfor skrev Grundtvig ikke til hende selv, fik en interessant Brevveksling igang med hende, hvorfor opsøgte han hende ikke, som hans Hustru finder så naturligt og opfordrer ham til?

Der er sikkert kun én Grund; han vilde ikke fristes yderligere.

Både Rønning og Udgiverne af *Grundtvigs Engelsbreve til hans Hustru* mener, at der er intet, der tyder på, at den (Oplevelse) fik Betydning for Grundtvigs følgende Udvikling.

Det tror jeg nu nok, den gjorde, og især at den fik megen Betydning for hans Hustru og deres senere Samliv.

Der er et og andet i Brevene fra Grundtvigs tredje Englandsrejse (Sommeren 1831), der tyder på, at der ligesom har været en Sky for Solen i deres ellers så lykkelige og oprigtige Samliv.

Der er nu først, at hun har skrantet i den forløbne Vinter.

En halv Sned Dage efter Ankomsten til England skriver han:

»Hos Heatons (Du husker nok) drak jeg The, Aftenen før jeg tog fra London, og Fruen var skalkagtig i År som i Fjor, og vilde, blandt andet, på ingen Måde troe min ærlige Forsikring, at jeg vist ikke vilde være istand til at kiende Mistress Bolton igjen, om jeg såe hende.«

Fru Lise Grundtvig skriver i sit næste Brev:

»Hvor ofte og hvor inderlig jeg har ønsket at kunne gjort et lille Besøg hos min egen kjære Mand kan jeg ikke beskrive Dig; heel ilde vilde Du rigtig nok have være brudt med mig imellem alle Pebersvendene, ja hvor Du så havde sadt mig, blev jeg dog kun en stum Person; gjærne gad jeg rigtig nok seet den smægtende Frue med de sorte Lokker og de øvrige vakre Koner der behage Dig så vel . . . .«

og sluttelig:

»Jeg er nysgerrig efter at vide, hvad det er for en stor Forandring der er foregaaet med Mrs. Bolton, skal Du dog ikke iår gjøre hende en Visit?« . . . .

Heller ikke Fru Lise Grundtvig har kunnet tænke sig, at Grundtvig så ganske skulde have glemt Mrs. Boltons Udseende, så hun omfatter pudsigt nok hans Udtalelse, som om den smukke Dame er bleven så forandret, at hun er ukendelig.

Herpå svarer han lidt kort for Hovedet:

»Du spørger om en stor Forandring med Mistress Bolton, men jeg ved hverken af liden eller stor, så enten må jeg have skrevet, hvad jeg ikke vidste, eller Du må have læst, hvad der ikke stod. Hverken har jeg set den Fe-Dronning siden den ene Gang i Fjor, heller ikke har jeg hørt andet om hende, end at man driller mig med hende, når jeg kommer til Heatons, og fortæller mig, det er Grovhed og Uskjønsomhed, at jeg ikke gjør hende en Visit.«

Grundtvig og hans Hustru højtideligholdt altid deres Bryllupsdag på det smukkeste. Det var deres Børn så indforstået med, så Sønnerne end ikke, da de deltog i Krigen 48-49-50, nogensinde glemte Dagen. Derfor er det påfaldende, at Fru Lise Grundtvig ikke har tilskrevet sin Mand i Anledning af Bryllupsdagen d. 12. Aug. 1831.

Fra ham til hende er der følgende smukke Brev, kun skæmmet af manglende virkelig dyb Forståelse af hendes fine, ømme, sanddru Kvindepsyke:

»I Morgen er det da vor Bryllups-Dag, den tredie i Træk, vi have været adskilte ved brede Vande! Dog, gid aldrig Værre adskille, hvad Gud har sammenføjet! Og visselig, vi må togange sige, at Gud har sammenføjet os, thi det trefoldige Kjærligheds-Bånd, vore Børn udgjør, maa vi jo ret egentlig sige er flettet med Hans Almagts og slynget om os med Hans Kjærligheds Hånd, så vi vel have Årsag til i kjærligt Favn-Tag at folde Hænderne med Tak

til Ham, som er god, og hvis Miskundhed varer evindelig! Nu kiære Lise! det ligger vel i Sagens Natur, at Ægtefolk i vor Alder ej meer vise såmeget Æmhed for hinanden som de Yngre, men jeg var uredelig, hvis jeg ikke ved denne Lejlighed sagde det, at det virkelig har bekymret mig, at der sidste Vinter syndes bestandig ej blot at hænge en Sky på din Pande, men noget Fremmed, jeg ved ikke hvad, at stille sig imellem os. Du vil erindre, jeg sagde Dig det, men fik kun til Svar et stærkere Udtryk af den hemmelige Kummer, der synes at nage Dig! Kun Han, der har vore Hjærter i sin Hånd, kan læge deres Sår, og det være langt fra mig at ville gjøre mig uskyldig, da min Vrantenhed og mine Særheder jo vel nødvendig må blive mere stødende med Årene især under vore trange Kår, men sikkert er der dog Fejl på begge Sider, når christelige Ægte-Folk, endog med elskede Børn omkring sig, hvis lysende Exempler på indbyrdes Æmhed de ret egentlig kaldtes til at være, når disse, siger jeg, ej længer bortsmile hinandens hverdags Sorger, og derfor, kjære Lise! lad os, uden at holde Regnskab, hvor To skal gjøre Eet, hver især tage os al Skylden på, og bede vor Himmelske Fader i *Jesu* Navn at forene os inderligere i Tro og Håb og evig Kiærlighed, alt som med Årene de naturlige og jordiske Følelser adskille meer, end de forbinde, fordi Alt, hvad der er af Verden, går Opløsningen, kun hvad der er af Gud går Forklarelsen imøde. Ja, lad os det, så at om end ikke Verden, dog vore kjære Børn må see det på deres Forældre, at Kjærlighed har en Varme, der trodser Vinter-Kulden, og udbreder, hvor den som Evighedens Soel med Livets Lys gløder i det skjulte, en Glans over sine Enemærker, der ikke falmer med Rosen på Kind eller svinder med Ilden i Øjet! Ja, du Kjære! tro Mage, ømme Moder, prøvede Veninde, det må jeg sige fra det Fjerne, i det Håb til Gud, at hvad der vil fjerne os fra hinanden skal forsvinde, som nu snart med Hans Hjælp, det Rum, der legemlig adskille os, og at ligesom den nærværende Skilsmisse rimeligvis er den sidste, der således på Jorden

skal finde Sted imellem os, det Samme skal være Tilfældet med al Fjernhed der, hvor kun den inderligste Æmhed er på sit Sted! Gud velsigne Dig og Børnene hvem kjærligst vil hilse, kysse og formane fra Fader . . . Tretten, ved Du, er ikke blot et ulige men et ilde berygtet Tal, derfor lad vort trettende År ligesåvel være en Undtagelse fra de Følgende, som det har været fra de Foregående, så vi sige: Gud skee Lov! det er overstået for Lise og hendes egen
 Frederik.«

Man synes, man beundrer og elsker den Mand, der har skrevet et sådant Brev, og i første Øjeblik tænker man, »hvor er det muligt, at ikke alt imellem dem nu må blive så godt som nogensinde før — ja, måske endog langt bedre.«

Når det nu ikke blev det, når Grundtvig selv skriver til Ingemann efter hendes Død (i 1851), at »*hun sov hen efter flere Års Lidelser med et til Døden utrøsteligt Hjærte*«, ja, så fristes man jo til at tænke om igen.

Mellem almindelige Mennesker vilde et sådant Brev have gjort Underværker, alt være blevet som nyt.

Men hverken Grundtvig eller hans Hustru var almindelige Mennesker.

Hun, om hvem der er bleven sagt, at *hun forstod alt med Hjærtet*, har haft en langt finere, gennemskuende Forståelse af den eneste Mand, hun havde elsket og stedse elskede så usigeligt højt, end han havde af sig selv.

Hun har sikkert aldrig glemt de strenge Ungdomsår, da han så helt havde glemt hende for Fru Leth. Nej, hun har ikke glemt det; men hun har fuldt og fast troet, at al den Slags nu for stedse var overvundet. Hun har været så lyk-

kelig, at hun mente, hun havde Råd til at smile ad al Skin-syge, endsig ængste sig for deres indbyrdes Forhold.

Og så var det dog kommet.

Hun har følt hele hans Angst for at møde den skønne, engelske Dame påny, hun har pludselig følt, at han — trods sin Alder — endnu var i Stand til at føle berusende ungdommeligt overfor en anden Kvinde og hans Angst for at slippe disse Følelser løs.

Hun ved, at hendes Lykkes Slot ligger i Ruiner.

Men af Ruinerne kunde måske noget nyt og lige så værdifuldt været bygget op.

Hvis Grundtvig under sine mange Studier havde fundet det engelske Ordsprog: »Tell the truth and shame the devil*) (Sig Sandheden og hold Djævelen for Nar) og forstået det til Bunds i Forholdet mellem en første Klasses Mand og Kvinde, da var han, første Gang han genså sin Hustru (efter Mødet med Fru Bolton), knælet ned og havde lagt sit grånende Hoved i hendes Skød og tilstået dette vanskelige — på en Gang så lidt og dog så meget. Det vilde være blevet Hjælp og Trøst for dem begge og altså ifølge Ordsproget — en stor Skuffelse for Djævelen!

Var det hans Uoprigtighed mod hende i denne Sag, der berøvede hende den sidste Ungdom og Livsglæde?

Men alt dette anede hendes gode, kloge, åndfulde Mand slet ikke.

Han var sikkert ikke i Tvivl om, at han i den Sag havde opført sig som en Mand og på det kærligste værnet sin ægteskabelige Lykke.

Han levede ikke i Psykoanalysens Tidsalder, anede ikke, at et farligt Gærstof var proppet ned i Sjælens Dyb, hvoraf

*) Fundet i en Kronik af Tom Kristensen (Politiken).

der, hos en Natur som han, før eller senere måtte fremstå et Kompleks, som han ikke blev befriet for før en halv Snes År efter, da han — for påny at opnå den fulde, harmoniske Ligevægt i Sindet — i Poesiens Klædebon tilstod for hele Verden dette vanskelige, der burde været gemt og glemt i hans Hustrus ømme Moderlighed.

Han erfarede, at hun blev skrantende og uglad; men det måtte jo bæres.

Hendes Ømhed og Omsorg for ham og Børnene var stadig så stor, at det sikkert forkortede hendes Liv.

Hun ynkedes ofte over, så lidt Forståelse Grundtvig mødte, hun søger at rydde Stenene fra hans Vej, at tage Tornene — alt det praktiske — på sig, at skaffe ham de Bekvemmeligheder, der var nødvendige, for at han kunde arbejde. Husets Gæstfrihed var enestående, det var noget, Grundtvig fandt ganske naturligt; men Byrderne lå lige til Vejs Ende på hendes Skuldre.

Hendes Ynde og Skønhed var stor og blev lovprist af Datidens Kunstnere.

Frederik Barfod skrev:

»hendes sjælelige Ynde var ikke mindre end hendes store legemlige Skønhed, hun var mild og blød, men trofast i sin Kærlighed og udholdende i sin Tålsomhed; hun var stille og bly, men — hos den bly Kvinde var der både Kraft i Villien og Liv og Højhed i Tanken — hun var ham fuldelig værdig — thi en mere gudhengiven Sjæl, en renere Hustru og ømmere Moder skal man sjelden finde. Hun glimrede ikke i Selskabslivet, men hun hyggede og smykkede den hjemlige Arne, og man gik aldrig forgæves til hende om Råd eller Deltagelse; ej heller vare de længste Syner hende for lange eller de højeste Mål for høje eller de største Ofre for store.«

Ingemann, der kendte hende fra Barndoms- og Ungdomstiden, skriver i et Digt, som han sendte Grundtvig ved hendes Død, om Øjet, der mindede om Markens Kornblomst og om det dybe Hav, om Røsten med Skovduens yndigste Hjærteteklang og om den Sjæl, der stille lyttede til Skjaldens Flugt.

Når dertil kom, at hun var den ene af de tre Kvinder, Dronning Caroline-Amalie så op til og gerne vilde ligne, så må man jo indrømme, at hun var påskønnet og forstået af sin Samtid.

I Sommeren 1843 er Grundtvig for sidste Gang i England, heller ikke da gør han noget Forsøg på at gense Fru Bolton; men det aldrig glemte Minde om deres Møde har levende og heftigt gjort sig gældende.

Han oplever sn Sølvbryllupsdag i England; det er gripende at læse det Digt, han Året *efter* skriver *Til min Lise* på deres 26 Års Bryllupsdag.

Med fuld Åbenhjærtighed skildrer han nu, hvor svært han havde haft det på deres Sølvbryllupsdag; han havde haft de bangeste Kår, Oldingefølelsen havde overvældet ham, han syntes, han var 100 År, selv Brevet fra hende kunde ikke varme hans Hjærte:

»Blottet for Luer, for Længsel og Savn,
Kold fandt dit Brev og din Hilsen den Favn,
Hvor dog i Elskov hensmelted dit Navn —

— — men nu var det blevet anderledes, nu Året *efter* var det deres Kærligheds genfødte Sommer:

»Længslerne søde går ind og går ud,
Oldingen favner nu Ungdommens Brud,
Kalder med Kys hende dejlig og prud.«

Fru Elise Grundtvig, f. Blicher, som ældre.

Men hvad har ikke Fru Lise Grundtvig lidt i det mellemlygende År af Angst og Bekymring med sin Mand.

En Sindsforvirring om end ikke så slemt som i 1810—11 så dog så fuld af hårde, åndelige Anfægtelser, at Hustru og Børn var i den største Nød med ham og hans Lidelser.

Og her dukker en ny Kvinde frem i Grundtvigs Liv.

Det er hans purunge, yndige Datter, Meta, der altid har været hans Øjsten, men som nu i disse hårde Tider træder ham så nær, så nær og er ham til mere Hjælp end nogen anden.

Når hun med Tårer i sine smukke Øjne søgte at trøste og oplive ham, kunde han omfavne hende og i Timevis vandre op og ned ad Gulvet med hende, mens han sukede: »Min lille Pige, det er så tungt, så tungt.«

Han foretog også en Rejse omkring hos gode Præstevener. Sidst og bedst kom han til Vennen, Gunni Busk i Stiftsbjergby, hvor han fik sin Åndskraft tilbage og digtede den åndelige Vuggevise, vi alle elsker: Sov sødt Barnlille — —.

Fra nu af vedkender Grundtvig sig åbent sine Følelser for Fru Bolton, det første af Digtene, *Til Klara*, har han selv offentliggjort i Danskeren i 1848 og det lyder således:

»Jeg stod en Gang i et fremmed Land,
Og om lidt hjemligt mit Øje ledte,
Da så jeg Klara, den Liljevand,
Og Hjemmet sig for mit Blik udbredte.
— De findes til Lykke, som yndes! —

Ej før, ej siden, jeg Klara så,
Og meget Vand er til Stranden rundet,
Men Sjæle to, som et Blik forstå,
Har Øjeblikket for immer bundet —
— De findes — —

Jeg så på Klara, hun så på mig,
Som om hinanden vi satte Stævne,
Og hver af os gik den halve Vej,
Så brat hinanden vi sad i jævne.
— De findes — —

Jeg sad hos Klara så sjæleglad,
Mundharpen toned foruden Strænge
Om såre meget, jeg ved ej hvad,
Og ingen af os det ved, hvor længe.
— De findes — —

Da kom den Herre, som os indbød,
Og spurgte artig, med Vid i Panden,

Om vi, så fremmed end Stemmen lød,
 Dog nogenlunde forstod hinanden.
 — De findes — —

Da svared Klara, som Engle mild,
 Slog Øjet op og udbrød med Gammen:
 »Den Ting er ikke i Verden til,
 Hvorom vi to jo kan tale sammen!«
 — De findes — —

Det var om Hjærter et sanddru Ord,
 For alt i Verden de Udtryk finde,
 I Ordet lever og stadig bor
 Med Klaras Stemme end Klaras Minde.
 — De findes — —

Med Skolemestre man også vel
 Om alt kan tale, når man vil kives,
 Men Venne-Sjæle kun har det Held
 Om alt at tale og sødt oplives!
 — De findes til Lykke, som yndes!«

Endnu stærkere kommer hans Følelser for hende til Orde i det andet Digt: *Til Klara*. Det blev dog først trykt efter Grundtvigs Død i *Poetiske Skrifter* og lyder således:

»Det var i min Middelalder,
 Hjærtet krymped sig i Barmen,
 Øjet brast i Gråd for Balder,
 Tungen tav af Sorg og Harm;
 — Langt fra Sællands Bøgelund
 Vakled Fod på fremmed Grund.

Da mig traf et kulsort Øje,
 Gennembored mig mit Bryst,
 Som et Lynglimt fra det Høje

Gennemknytred mig med Lyst,
Tændte brat, trods Sorg og Harm,
Lys i Blik og Ild i Barm.

Klaras Ånde åbned Munden —
Klippen revned, Strømmen randt;
Som en Drøm i Morgenstunden
Svæved hun forbi og svandt;
Men hver Gang jeg Harpen slår,
Svævende hun for mig står.

Om hun end er oven Mulde?
Om hun mindes end mit Navn
Og de Toner, frydefulde,
Som forsøded bitre Savn,
Spørger jeg endnu hvert År
Vestenvind og Fugl i Vår.

Ælvedronning, højt begavet,
Hvor du svæver, takket vær!
Mens jeg pløjer Verdenshavet,
Altid er du Hjærtet kær.
Ved dit Smil og ved dit Lyn
Vågned op mit Skjaldesyn.«

Nu har Mindet om *Klara* fået fuldt Dagslys, når Våren — den Årstid, der førte ham til England — kommer, mindes han hende. Hver Gang han slår Digterharpen, står hun for hans Blik, hun fejres som hans Muse! Komplekset er overvundet!

Få har haft så meget at kæmpe med som Grundtvig, det var af egen Erfaring han øste, når han talte om den fortærende Ild og den stormende Hefthighed, som næsten altid besmitter Kærligheden hos kraftige Naturer. Det djævelske

er trådt ham nær, som det kommer os alle nær, og han har kæmpet hårde Kampe derimod.

Når mange har søgt at stille disse Kampe i et mindre pænt Lys, så er det, fordi de har fordybet sig for lidt i hans Liv og Skrifter.

Thi havde de gjort det, da måtte de gribes af hans Størhed og sige med Professor I. P. Bang:

»Lykkelig det Menneske, som kan lægge sit Liv så åbent for Verden, som Grundtvig har gjort det, uden at måtte møde op med flere Pletter, end der kan findes hos ham.«

DATTEREN, META GRUNDTVIG

I hvert eneste af Englandsbrevene sporer vi Grundtvigs grænseløse Æmhed for sin lille Datter Meta.

Han har sikkert omtalt hende meget derovre, naar fornemme, engelske Damer pyntede den skønneste Dukke og gav ham med hjem til hende.

I det dejlige Digt, som Grundtvig kalder: »*Åbent Brev til mine Børn*« (Efteråret 1839), og som han vistnok skrev i Anledning af sine to Sønners Konfirmation, findes der et Brudstykke, der blev til den elskede Sang, *Et jævnt og muntert virksomt Liv på Jord*, der er kendt af alle Danske, mindre kendt er den ømme Hilsen tilsidst til Datteren:

Og Du, min Datter, Moders Lillievånd,
Vor Herre vogte Dig for Fo'kemunde!
Omfavn i Hjærtet kun din Faders Ånd.
De stille Vande har de dybe Grunde,

Fru Meta Boisen, f. Grundtvig, som ung.

Det Glimrende vel frister eders Kjønn,
Men magter dog ei Hjærtet at forblinde,
Hvor det er dybt og soleklart i Løn
Som hos den ægtefødte Dannekvinde.

For Grundtvig, der gennem sin hårde Sygdom i 1844 havde erfaret, at han ejede en Datter som få, følte det som en højst alvorlig Begivenhed, da hun Året efter forlovede sig med Bispesønnen fra Lålland, cand. theol. P. O. Boisen.

Faderhjærtet ømmede sig, han følte det i første Øjeblik som en Skilsmisse for Livet, Minderne stormer ind på ham, hun var jo født den Gang, han havde nedlagt sit Embede (i 1826).

Så skrev han det meget skønne, alt for lidt kendte Digt:

»Du Lille! du Kjære! da dyrt var Guds Ord,
 Da Sorgen var svar, og da Nøden var stor,
     Da fødte med Smerte
     Med blødende Hjerte
 Dig Moder, og stirred med Smil gennem Tåren
     På Datter eenbåren,
 Som nu stirrer Fader i Sommerdags-Kveld
     Og hvisker Farvel.

Du Lille! du Kjære! når bleg og når rød,
 På faderlig Arm og på moderligt Skjød
     Du hopped, du hviled,
     Du klynked, du smiled,
 Fuldofte jeg stirred med Smil gennem Tåren
     På Datter eenbåren
 Som nu, da jeg hvisker i Sommerdags-Kveld:
 Du Lille! farvel!

Du Lille! du Kjære! da Sindet var sygt,
 Mit Hoved var ørt, men mit Hjærte var mygt,
     Da Vanvid mig trued
     Og Vennerne grued,
 Da ømt mig betragted med Smil gennem Tåren
     Min Datter eenbåren,
 Som jeg dig betragter i Sommerdags-Kveld
     Og hvisker Farvel!

Du Lille! du Kjære! det lønne dig Gud,
 Hvor du under Himlen går ind og går ud!
     Du dulmed min Smerte,
     Du varmed mit Hjærte,
 Du kjøled min Pande, du korted min Pine
     Med Kyssene dine;
 Og derfor velsignet i Sommerdags-Kveld!
     Et Kys til Farvel!

Du Lille! du Kjære! i Støvskyers Egn
 Til Tårer vi trænge, som Dugg og som Regn,
 Om Høstgilde-Sange
 Skal tone i Vange;
 Det lifligste Solskin fra Vuggen til Båren
 Er Smil gjennem Tåren,
 Det være din Arv og det fryde dig ret!
 Det følge din Æt!

Du Lille! du Kjære! du kjender Ham jo,
 Som altid er midt iblandt elskende To,
 Når, fælles om Navnet,
 De enes i Navnet,
 Som Djævlene frygte, Guds Engle omkvæde
 Og prise med Glæde;
 Påkald ham af Hjertet i Gry og i Kveld!
 Da farer du vel!

Du Lille! du Kjære! da times dig Råd,
 Da altid opdukker et Smil af din Gråd,
 Thi Alt, hvad os frister
 Og truer, det brister,
 Og Bjergene synke, og Dalene stige,
 Og Skyerne vige
 For *Jesus*, vor Stjerne, vor Soel og vort Skjold,
 Som Alt har i Vold!

Du Lille! du Kjære! jeg venter det vist,
 Hvor vidt vi adskilles, vi samles dog hist,
 Hvor Perlen er fundet
 I Strømmen udrundet;
 Ja, der skal vi mødes og smile ad Sorgen
 En Sommerdags-Morgen,
 Og derfor med Smil gjennem Tåren: farvel
 I Sommerdags-Kveld!«

Grundtvig skulde dog få Grund til at takke sin Datter for den Svigersøn, hun bragte ham, han mistede ikke en Datter, men fik en Søn.

Det var helt vidunderlig, som P. O. Boisen (der senere blev hans Kapellan ved Vartov og i Frimenigheden) udfyldte de Mangler, der kunde være ved Grundtvigs Præstegærning. Grundtvig havde slet ikke Anlæg for at besøge Menighedens Medlemmer i deres Hjem, eller øve privat Sjælesorg endsige organisere et virksomt Menighedsarbejde med Omsorg for de Fattige m. m.

Boisen elskede og højagtede sin Svigerfader og kunde bære over med hans Skrøbeligheder, som han kærligt søgte at råde Bod på. Hans milde, kærlige Væsen vandt de Gamles Hjærter, det var som Solskin, når han kom ind på deres Stuer eller ved Sygesengen; eller når han samlede dem til Aftenandagt på en Fællestue, hvor han oplevede de gamle, ofte fortørrede Hjærter med sin skønne Sang.

Ja, også med sin smukke, følelsesfulde, bløde Sangstemme skulde Boisen få Lykke til at øve en velsignet Gerning for sin Svigerfader.

Ofte skrev Grundtvig en ny Sang, og ligeså ofte var der en Kunstner, der satte en smuk Melodi til, og så kom Boisen og sang den ind i Menighedens Forsamling og derigennem ind i det danske Folk. Hvor har vi ikke som Børn og Unge elsket *Boisens Sangbog* med det blå Bind.

Man har Indtryk af en lykkelig Tid i Grundtvigs Hjem fra hans Sygdom i 1844 til Treårskrigens Udbrud.

Der er de to meget lovende, unge Sønner, Johan og Svend, med deres mange unge Venner, hvoraf manges Navne senere skulde få den bedste Klang i Danmark.

Hjemmet er vidunderligt gæstfrit, de kan komme og gå, mens Moderen bærer alt Besværet mildt og umærkeligt. Der-til kom altså den eneste, elskede, lidt sarte Datters betrygende Giftermål med Boisen.

Alle Hjemmets Festdage blev højtideligholdt på en Måde, der noksom vidnede om Familiens Lykkefølelse.

Så kom Krigen, hvor begge Sønnerne som den naturligste Sag meldte sig som frivillige.

Da blev der påny Jordskælv i Fru Lise Grundtvigs Liv.

Mens Faderen først og fremmest er optaget af Fædrelandet, i de tre År skrev han jo mange af sine skønneste Digte (således: *Byg og Bøg og Dannekvinder, Fædreland, ved den bølgende Strand, I Danmark er jeg født og båret, Nu eller aldrig, du danske Mand, og Det var en Sommermorgen* o. m. fl.), så er det for Moderen først og fremmest Sønnerne, det gælder, og — jo, og det er noget af det fineste og sødeste i hendes Karakter — også andre Mødres Sønner.

Når man læser den monumentale Bog (over 500 Sider): *N. F. S. Grundtvig og hans nærmeste Slægt under Treårskrigen*, en Brevveksling udgivet af Ingeborg Dinesen, må alle elske denne Modersjæl, der virker så levende gennem sine Breve, så man Gang på Gang synes, man er hende lyslevende nær.

Det er hovedsagelig hende, der skriver til Sønnerne, og Uge efter Uge sørger for dem i det materielle. Men også i det åndelige med Bøger og Blade, for at de stadig kan følge med, er hun vågen og betænksom.

Betegnende er sådanne Udtalelser i hendes Breve:

»Jeg er ofte hos Eder Nætter som Dage, på Vagter, ja, overalt følger jeg Eder, Gud være med Dig på alle Dine

Veje — —. Din trofaste Fader hilser inderlig kjærlig, jeg indslutter mine Bønner med ham for vor kjære Søn.«

Ved Grundtvigs Rigsdagsvalg i 48 er hun urolig og bange og skriver:

»Alt dette ængster mig, I kjender nok Moder igjen, men jeg har også gennemgået en Del Storme i mine Dage, nu kan jeg mærke, jeg er gammel, Modet er borte, så er meget, ja, næsten Alt tabt, til at gå Livet igjennem — —.«

Men da han er valgt, er hun glad og stolt på hans Vegne. Sønnerne må nødtigt have anden Mening end Faderen, hun skriver:

»Danskeren er i Dag blevet sendt, Grunden hvorfor jeg ikke før har gjort det, er ærligt sagt den, at jeg synes at kunne høre Eders Uenighed og Dispyter med Fader herom, og det ved I nok, kjære Børn . . . .«

hun er så bekymret for, om de menige Soldater kommer i *Seng* og opmuntrer Sønnerne til at samle deres Compagni og holde lidt Forelæsning eller ligefrem fortælle lidt for dem, under den ulidelige, kjedsommelige, lange Våbenstilstand.

Da hun har fået Meddelelse om, at de første af Sønnernes unge Venner er faldne, overvældes hun næsten af sin Angst og skriver:

»Og er der Nogen, der trænger til et venligt, kjærligt Ord, så er det Eders beklemte, forknytte Moder, som jeg ved, I vil glæde med nogle få Linier, når I kan —.«

hun kan dog ikke nænne at sende Brevet uden at tilføje:

»Tænk nu ikke mer på, at Moder siger, hun er forknytt, du kjænder mig jo nok — —.«

Disse Breve fra Sønnerne er hendes halve Liv, hun skriver, at hun går med det ene Brev på sig, til hun har fået det næste.

Den sidste Fødselsdag, hun oplever, skriver hendes Hjerdebarn, den ældste Søn, Johan, til hende:

»— takke Dig for alle de År, Du med Omhu og Kjærlighed har været mig en Moder, som få eller ingen Anden have havt den Lykke at have — —,«

og Svend Grundtvig:

»Jeg må nøjes med at være hos Dig i Tankerne, i *dem* mødes vi daglig, Du og begge Dine lange Drengene —.«

En midlertidig og en endelig Flytning må hun foretage i disse strenge År.

Grundtvigs kolossale Bogsamling er lige ved at overvælde hende, her savner hun Sønnen Svends kyndige Bistand, Grundtvig selv synes egentlig ikke at have forstået hendes Besvær.

En stor Fryd oplever Ægteparret, de får Lov at holde det første Barnebarn i deres Arme — en lille Elisabeth Boisen.

I December 1850 opskræmmes Sønnerne ved at høre, at hun har ligget tilsengs, og da det er noget så uhørt, er de frygtelig angst.

Deres Breve bliver så ømme. Svend Grundtvig skriver:

»Hvad jeg ikke behøver at sige Dig, fordi Du ved det, det er, at Din opofrende Moderkjærlighed ikke har været

ufrugtbar, men at Du er elsket af Dine Børn med al den Æmhed, hvortil de ere istand, om end ikke som Du fortjener. Du kan derfor vel tænke Dig, med hvilken Længsel og Bekymring vi daglig vente Efterretninger fra Dig, vente Budskabet om den Helbredelse, som vi bede Gud om at skænke Dig, til Bedste for os alle, som have Dig kjær — — —.«

Men Døden sad ved Hovedgærdet, og Grundtvig enedes med Lægerne om, at Sønnerne skulde komme hjem til hende til Jul.

Det lykkedes dog kun for Johan Grundtvig at komme ved Nyttårstid. Om hendes sidste Juleaften skrev P. O. Boisen til Svend Grundtvig:

»Altså fik vi den Dag (Juleaftensdag 1850) at vide, at vi måtte være beredte på Døden for hende, vor elskelige Moder. Din Fader var alligevel i Asylet og på Skolen som sædvanligt. Om Aftenen var kun Knudsen derhjemme hos os. Alt gik som sædvanligt med Jule-Nadveren — hun vilde smage med — vilde klinke med os alle. Efter Bordet bad hun os at synge Julepsalmer; Din Gamle gik op og ned og nynnede med, men var bevæget; hun lå så dejligt med Tårer på de blege Kinder; det var mig, som vi sang hende ind i Himmerig. Hun takkede os så hjærteligt. — Det var midt i Sorgen en forunderlig dejlig Juleaften, som jeg aldrig skal glemme —.«

Hvad har det ikke været for hende at tage Afsked for sidste Gang her på Jorden med den Søn, hun elskede så højt.

Om hendes Død skriver atter P. O. Boisen til Sønnerne:

»Jeg vil kun ønske, at I, såvelsom vi, må kunne holde os nær til det (*Guds Herligheds Håb*) i Troen med en

Kraft, som jeg til min egen Opbyggelse har lært at beundre i disse Dage og Nætter (da jeg har ligget derhjemme) hos *Eders Fader*; thi han er en Kæmpe, mod hvem vi Andre kun er som Dværge, det viser sig allerklarest, når det gælder, når han prøves hårdt! Søndag (d. 12. Januar) Middag begyndte det at blive tydeligt dårligere; da jeg tørrede Sveden af hendes Pande, var den kold, som gennemsnede mig ved Følelsen af, at det var Dødskulden; hun havde mange Smerter, kunde ikke finde Hvile, vilde bestandig flyttes; »lille Meta, hjælp mig!« lyder endnu bestandig i mine Ører — og hun var hende en trofast Datter til det sidste Øjeblik; den Gamle gik ud og ind, vilde så gjerne trøste hende, men kunde vanskeligt høre hende, og hun kunde ikke godt tåle det. Dog havde han een god Samtale med hende, hvor hun spurgte ham: »Da skal de i Gravene høre min Røst, skal min Sjæl da blive i Graven?« Om Mandagen talte jeg endnu noget længere med hende, hvorved det tydeligt var at mærke, at hun snart ventede Døden: »Med min Tro har det kun været så dårligt bevendt, men Vorherre vil ikke forlade mig på det Sidste.« — »De har alle været så kjærlige imod mig,« — »At Vorherre har bevaret mig begge mine Sønner!« Jeg tror ikke, hun kunde tåle at tale meer om Eder; hun forlangte nu at se lille Elisabeth, kysede hende, »vi samles i Himmerige!« Tirsdag Formiddag fik jeg Meta, som havde våget hos hende i to Nætter, til at hvile sig et Øjeblik på Sengen ligesom de Andre på Sophaerne, medens jeg sad og så på hende, hun syntes at sove med halvåbne Øjne og drog Vejret dybt uden synderlig Besværlighed. Da så jeg Kl. 2, at hun trak næsten ukjendeligt i den venstre Skulder — og dermed ophørte hun næsten at ånde. Jeg kaldte øjeblikkelig på Meta og de Andre, og hun kom netop, som hun drog det sidste Suk! Hun fik — hvad hun så inderligt ønskede, Ro og Fred den sidste Time. Kun et Skuldertræk, og hun sov hen i den lange Søvn, hvoraf, som hun selv sagde: »Vorherre vil nok vække mig!« Din Fader, som var gået ud et Øje-

blik, kom hjem i det Samme; jeg forkyndte ham det først: »Far hen i Jesu Navn,« sagde han og brast i Gråd. — Han bad mig besørge Begravelsen og udvirke, at hun kunde komme til at hvile ved Siden af sin Moder på Frelserens Urtegård — —.«

Johan Grundtvig skriver til sin Fader:

»— — jeg tror ikke at fornærme Dig, ved at sige, at du i dette Øjeblik må savne og trænge til dine Sønner, der om de end i alle Henseender står så langt under Dig, dog i Kjærligheden til Hende have et Foreningspunkt, som aldrig vil forsvinde, et Bånd, der ved Savnet må blive desto nøjere og inderligere.« — — — »Så blev det da aldrig min Lod, hvad du forlængst tænkte dig, og skrev i Verset til mig, da jeg var 12 År, efter din Bortgang at være hendes Trøst og Støtte; Gud vilde det anderledes, og det må således være til vort Bedste; Han give, at vi engang ligeså rolige kunne nedlægge vor Vandringsstav og ligeså rene vandre herfra ind til Herrens Hvile, hvorefter Moder vistnok i Grunden gennem mange År har stundet, thi hun var aldrig rigtig glad herved, sålænge jeg har kjendt hende, og Verden tog hun sig altfor nær til egentlig at kunne finde sig lykkelig i den; hendes Hus imellem sine Egne var hendes eneste hjemlige Opholdssted — —.« »Det er under disse Forhold en stor Trøst for os, at vi ere sammen og have kunnet tale med hinanden om vor Sorg, om den Moder, der elskede sine Børn så højt, som vel nogen Moder på Jorden kan, elske dem højere end sig selv, thi en mere opofrende og hengiven Hustru, en mere kjærlig og omhyggelig Moder kan der ikke findes — —.«

I Grundtvigs Svarskrivelse til Sønnen står bl. a.:

»Alt det hjærtelige i Livet må komme af sig selv, uden at vi enten kan fremkalde eller egentlig talt engang for-

berede det. Således kunde jeg jo ikke engang fordrive de Skyer, der, som Du meget rigtigt siger, formørkede længe min ædle Medhjælps Synkreds, eller opmuntre hende med den Livs-Anskuelse, der har holdt mig oprejst under mange Storme og vedligeholdt det glade Håb, uden hvilket det er umuligt at følge den bedste Vej med Rolighed og faste Skridt.«

Blev Fru Lise Grundtvig aldrig sin Mands Meningsfælle i det egentlige Grundtvigske, så blev hans eneste Datter det så meget desto inderligere. Ja, det er bleven sagt, at i det skønne, muntre, musikalske og meget gæstfri Hjem, hun og hendes Mand, P. O. Boisen, skabte på Store Kongens Mølle, opstod den Måde at færdes, tale og omgås hinanden på, der i et Par Menneskealdre kendetegnede dem, der med et noget kedeligt Udtryk blev kaldt Grundtvigianere.

Brødrene kaldte i Barneårene Søsteren for Hjemmets Kællingunge — Kæledægge, og sikkert er hun bleven forkælet af begge Forældrene, yndig og elskværdig som hun var.

Allerede som ung Pige er hendes Helbred vaklende, hun kan, når hun er i Ånde, udrette meget, ja, det viser sig mange Gange i hendes Liv, at når hendes nærmeste Kære er i Sorg og Nød, forlenes hun pludselig med en enestående åndelig og legemlig Kraft. Men ellers er hun ofte syg og svag, får således let høj Feber og må holde Sengen.

Da hun bliver gift, synes hun at blive raskere, dog skriver hendes Moder bekymret om hende til Svend Grundtvig:

»Feber er der ikke, det ligger i Nerverne, siger Fenger, forresten er hun ret livlig, — jeg vilde, at hun skulde stride lidt imod, hvad der ofte falder hende behageligst, men det koster jo Overvindelse. og det mangler hun, det

er tungt for hende selv, men visselig også for hendes hele Omgivelse, jeg kan ikke nægte, mig bedrøver det meget, — endnu engang beder jeg dig slet ikke lade dig mærke med, at jeg har talt om hende — —.«

Men trods disse Skrøbeligheder var hun en yndig, kærlig Datter, Søster, Hustru og Moder; inderlig elsket af alle sine Nærmeste og af en stor og betydelig Vennekreds.

Og eftersom Svaghederne med Årene tog mere og mere til, så hun tilsidst sjældent var oven Senge, forstod hun dog at lede sit Hus som den dygtigste, forstod at finde tro Hjælpere, der elskede hende og Hjemmet. Der udvistes trods hendes Svagthed altid en hjertelig Gæstfrihed.

Lægerne forstod ikke hendes Sygdom. Hendes Niece, Fru Helga Jørgensen, f. Boisen, giver i *Minder fra gamle grundtvigske Hjem* en levende Skildring af sin svage Tante:

»For alle dem, der fik Lov til at komme ind til Meta Boisen, når hun lå syg, var der dog intet at mærke på hende. Hun lå i en meget dæmpet Belysning, men med et strålende Lys i de dejlige, blå Øjne. Den pyntelige Seng, hendes hvide Dragt og de lange, mørke Fletninger gjorde et mærkeligt højtideligt Indtryk. Altid blev der talt i en sagte, dæmpet Tone, men Meta Boisen havde meget at tale om, og hun lyttede altid med stor Deltagelse, når nogen ønskede at tale med hende, og hun vandt fuldt ud deres Fortrolighed. Det står for mig, som jeg aldrig i mit Liv har set gladere, mildere og bedre Mennesker end Tante Meta og Onkel Peter.

Meta Boisen var også meget flittig med sine Hænder, når hun kun havde det nogenlunde godt. Hun syede de nydeligste Håndarbejder, også Kunstbroderi efter Maleren Skovgårds Tegninger, og hun syede sine tre Børns Tøj.

Især beundredes de hvide Kjoler, hun syede til Elisabeth, og i hvis Mellemværk der var trukket højrrøde Bånd.

Fru Meta Boisen, f. Grundtvig, som ældre.

Desuden førte Tante Meta en udstrakt Brevveksling med Slægt og Venner. Tiden faldt hende ikke lang og hendes levende Ånd kuedes ikke af den legemlige Sygdom og Svaghed.

Elisabeth, der var den ældste af Børnene, var en ganske dejlig, lille Pige, kærlig, men meget myndig over for sine Brødre. I et Brev fra Jens Lassen Knudsen til mine Forældre skriver han: »Så lang, Gud gør Dagen, udgør Elisabeth Peters og Metas store Glæde«.«

Det var Vidnesbyrd fra en ung Kvinde i Slægten, men ikke mindre smukt skildres hun af en ung Mand i Slægten, hendes Mands Brodersøn, den senere Højskolemand og Politiker, Frede Boisen:

»Om Tante Meta sagde Pastor C. J. Brandt ved hendes Grav 1887, at »hun tilvisse havde arvet et stort Lod efter

sin navnkundige Faders stærke Ånd«, og vi, som stode hende nær, sande dette tilfulde. — Hendes stærke Tro var ikke af den Art, der giver sig til Kende i Kamp mod Tvivl — jeg tror ikke, at hun i synderlig Grad anfægtedes af Tvivl — hendes Tro var *en fast Overbevisning om det, som ikke ses*, noget i Slægt med Viden om urokkelige Kendsgærninger. Hun forstod, hvad *Åndsvirkelighed* vil sige, og hun blev ved sit mægtige Eksempel en stille Støtte for alle sine Omgivelser. Det var Tros-Klippen, der stod uanfægtet i Livets brusende Bølger. Hun har efterladt sig et lille Digt, der vidner herom:

»Bære stille, uden Klage,
Ønsked altid jeg at nå.
Ak, men jeg er langt tilbage,
Tør ej dristig Vejen gå.

Aldrig har dog Torn mig stukket
Uden Rosen fulgte med,
Ti Gud hørte Hjertesukket,
Skænkede altid Sjælen Fred.

Vil jeg kun på Roser træde,
Kommer jeg til Jesum ej,
Give Gud, jeg kun med Glæde
Vandre må den trange Vej!

Gud, lad mig din Ånd ledsage,
Lede mig på Vejen frem!
Selv Du Hjærtets Tanker drage
Til det rette Fredens Hjem.«

Hun fulgte så godt som nogen med i alt, hvad der bevægede sig i Tiden. Hun havde en Kreds af trofaste Venner og Veninder, der jævnligt besøgte hende og berettede alt, hvad der af Betydning rørte sig i Verden og i Byen. Det var næsten blevet til et Sagn, at når man vilde følge rigtig med, skulde man bare gå op til Tante Meta og spørge

hende ud. Men hun havde altid sin egen Mening om Tingene, og den var bygget efter den Målestok, hun havde bragt med sig fra sit Barndomshjem og sit eget første Hjem på Store Kongens Mølle, især fra Tiden før og omkring 1848, hendes egentlige Ungdomstid.

Tante Metas stadige Sygdom måtte naturligvis også hvile tungt på Onkel Peter, men han har aldrig ladet sig mærke dermed. Han viste hende altid en rørende Omhu. Når hans Tid tillod ham det, sad han inde hos hende og fortalte Dagens Begivenheder, ligesom han sang Morgensangen med Børnene inde ved hendes Seng, når det lod sig gøre. Han var i alle Måder en trofast, kærlig Ægtefælle, og hun påskønnede det dybt.

— — Da kom det for vore Øjne ufattelige Lynnedslag, Onkel Peters Død d. 21. August 1862. Han blev kun 47 År. Jeg var i Norge under meget spændende Forholde og havde netop fejret min Fødselsdag, da Sørgebudskabet kom med Ordre til mig om snarest at komme hjem for at overtage Ledelsen af Skolen, der skulde begynde efter Ferien.

Da jeg kom, fandt jeg Tante Meta oven Senge, ledende alt med sin næsten overmenneskelige Villiestyrke. Men, hvor hun sørgede! Da kom jeg i endnu højere Grad til at forstå og beundre hende. Dog svigtede Kræfterne hende snart igen, og alt sank tilbage i de gamle Folder.

I Sommeren samme År skulde hun flytte. Fru Ploug, der var hendes Veninde, havde skaffet hende en god, lille Lejlighed på Kvisten i Plougs Gård på Hjørnet af Højbro Plads og Fortunstræde. Jeg fulgte hende derhen og bar hende bogstaveligt på mine Arme op på 4de Sal. Hendes Legeme vejede ikke ret meget. Der levede hun siden med sine Minder i 25 År.

1865 havde Tante Meta givet min Hustru og mig den sidste Udgave af P. O. Boisens bibelhistoriske Sange. I Bogen havde hun hæftet et Billede af Onkel Peter og skrevet følgende kærlige Hilsen til os:

Modtag mig som et Venneminde
Om to, som havde èt i Sinde, —
Vorherre skilte deres Vej,
Men Kærligheden tog Han ej.

Har Gud to Hjærter sammenføjet,
Så skiller Han dem aldrig ad,
Det synes vel for Verdens-Øjet,
Men ej for dem, som Gud tilbad.

Det vil og Eder Livet lære,
Hvorhen I drage end på Jord,
Gud følger altid sine Kære,
Og han er trofast i sit Ord.«

Hun døde d. 23. August 1887. Hendes trofaste Veninde, Stamhusbesidderinde Frøken Rosenørn-Teilmann skrev ved hendes Død:

»Hvad Du os gav, det vil jeg fæste
I Mindets Dyb med klare Ord:
En styrket Tro på alt det bedste,
Som er i Himmel og på Jord.«

DRONNING CAROLINE AMALIE

Grundtvigs Skoletanker, som man vel tør sige, at ethvert Barn i Danmark dog nyder noget godt af, og som vi er mange, der har nydt *vidunderligt* godt af, var sikkert ikke gået så hurtigt og sejrrikt frem, om ikke denne forunderlige Mand uden at ane det tidligt havde vundet sig en højst hengiven og forstående Veninde i Kronprinsesse (senere Dronning) Caroline Amalie.

Allerede som purung, augustenborgsk Prinsesse var hun

Prinsesse Caroline Amalie.

så vågen overfor, hvad der rørte sig i det danske Folk, at hun engang udtalte det Håb, at der ved Grundtvig skulde komme Liv og Varme i vor iskolde Kirke.

Som ung Stedmoder til den lille Prins Frits (den senere Frederik d. VII) tog hun sig straks med Begejstring af hans Undervisning.

Hun skriver rørende derom til sin Veninde og fordums Lærerinde, Fru Sofie Frederikke Jørgensen, som hun kaldte Selle (af Mademoiselle) :

»Religionen undervises bedst af den, der selv elsker den, den er jo blot Hjertesag, ikke Forstandssag, og hvad der kommer fra Hjertet, går til Hjertet. Inden jeg begyndte at undervise Frits, holdt jeg mig for aldeles uskikket dertil. Men da rådede man mig til at begynde med den bibelske Historie, (og nu kommer, hvilke Bøger der blev

hende anbefalet). Så meget som muligt holdt jeg mig stedse til Bibelens egne Ord, jeg mener nemlig uden at forklare mange Ting, som vi selv ikke begriber f. Exp. om Englene, der sendtes nu og da til en eller anden from Mand etc. I vores Tidsalder er det kuns alt for ofte Tilfældet, ej at ville tro andet, end hvad man netop selv kan begribe, men det Princip er vist meget farligt, og det vilde kuldaste vores hele Kristendom. — — — Jeg fortæller kuns lidt ad Gangen og ganske naturligt, jo simplere en Fortælling er, jo fatteligere er den for de små. — Om Gud og hans Egenskaber har jeg endnu ikke særdeles talt med Frits; men ved Lejlighed har han hørt, at Gud er *allestedsnærværende*, og at han er *alvidende*. — Når jeg nu fremdeles tør råde dig, min søde Selle, så tror jeg, at den tidlige Morgenstund, enten før eller efter Frokosten, var den bedste Tid til at tale med de små Putter om Gud. Det er vor engelske Dronning, der har gjort mig opmærksom på, hvor fordelagtigt det var, at Børn blev vante til ikke at kunne begynde en ny Dag uden først at have tænkt på Gud. Især finder jeg, bør man give dem en så kærlig Forestilling som mulig om Gud, ret afskildre ham som en Fader, der ved alt, hvad de gør, og som ret inderlig holder af dem, og at de derfor må være ret artige for at glæde denne Fader. — —«

En stor Udenlandsrejse afbrød til hendes store Sorg hendes Undervisning af »Vores Frits« eller »min Søn«, som hun altid kaldte ham i sine Breve.

Selv fik hun ingen Børn, men hendes Moderlighedsfølelse var så udpræget, at den snart skulde give sig yderligere Udslag.

Hun havde altid følt meget for de Småbørn, hvis Forældre begge måtte gå på Arbejde hele Dagen, mens Børnene gik ene forsømte hjemme.

Derfor var der intet, der på hendes Udenlandsrejse til

mange forskellige Lande, gjorde så dybt Indtryk på hende som Tanken om Asyl, der da var kommen frem adskillige Steder, især i England, hvor mange gode Mennesker havde taget den op.

Den Sag fik straks hendes Hjærte.

Det er så naturligt, at hun er bleven kaldt »den kongelige Fostermoder for de små«, for hun var næppe kommen hjem, før hun var levende interesseret i, at »*Det kvindelige velgørende Selskab*« fik oprettet det første Børneasyl i Danmark, og Året efter grundlagde hun et for egen Regning.

Også i Odense grundlagde og opretholdt hun et Asyl.

Et så hjærteligt, åndeligt vågent Menneske som hun, fulgte selvfølgelig Grundtvigs Kamp og Strid i disse År med den mest levende Interesse.

Det varede dog adskillige År, inden de mødtes. Om dette første Møde fortæller hun selv i et Brev til Pastor P. Rør-dam i Januar 1838:

»Jeg har nu gjort det Bekendtskab, jeg i År og Dag har længtes efter at gøre. Tirsdag (d. 16.) Middag Kl. 12 bragte Prinsen Grundtvig op til mig og forestillede os for hinanden. Men hør nu, hvorledes det gik til. I mit forrige Brev fortalte jeg Dem, at Grundtvig havde søgt om at vorde fri for at være under Censur. Dette bevilgedes ham, og da Prinsen kom fra det Statsråd, hvor dette var for-handlet, skrev han øjeblikkelig til Grundtvig for at lyk-ønske ham til Opnåelsen af hans Begæring. Herpå svarede Grundtvig Prinsen ved et person'igt Besøg og ytrede ved den Lejlighed Ønsket om at måtte gentage samme for at tale om en Ting, der lå ham på Hjærtet. Sidste Tirsdag fandt dette andet Besøg Sted, og jeg havde bedt Prinsen, når dette var Tilfældet, da også at lade mig nyde lidt godt deraf. Grundtvig har et herligt Åsyn! Han indtog mig straks ved et ubeskriveligt kærligt, mildt Udtryk. Han syn-

tes især oplivet, så længe Prinsen blev hos os, og jeg kan ikke nægte, at jeg følte mig ret lykkelig over en sådan Mands sande Deltagelse for Prinsen, på hvem Grundtvig atter har gjort det allerheldigste Indtryk. Gud give fremdeles Prinsens Hjærte til sådanne Mænd!«

I Slutningen af Brevet mærker man, at hun er helt ængstelig for ikke at have gjort et fordelagtigt Indtryk — — hun har undertiden selv troet at gøre et godt Indtryk, hvor andre fik Forestilling af Kulde — skriver hun.

I hvert Fald er hun lykkelig over Bekendtskabet og over, at Grundtvig har lovet at komme igen.

Man skulde efter et sådant Brev nærmest tro, at nu var Grundtvigs største Vanskeligheder overvundet.

Dette er dog så langt fra Tilfældet.

Samme År i December Måned ansøgte Grundtvig om Lov til at konfirmere sine egne Sønner og sine Venners Børn. I den Anledning gik Prinsessen til Biskop Mynster, til hvem hun stod i det hjerteligste Forhold. Det hjalp dog ikke.

Der er vist Grund til at tro, at det i høj Grad har irriteret Mynster at mærke Prinsessens Sympati for Grundtvig, det blev ihvertfald Afslag.

På Årets sidste Dag (i 1838) gik Grundtvig selv til Mynster angående den samme Sag; men nu blev det et ret hånligt Afslag.

Man har dog næsten Grund til at være taknemlig over denne Opførsel. Grundtvig var så stor en Karakter, at Modgang som oftest satte ham i stærk *åndelig* Bevægelse.

Han vilde ikke efter denne Samtale på selve Nytårsaften bitter og oprevet gå lige til sit Hjem. For at blive Herre over sin Bevægelse gik han om ad Volden og gennem Kongens Have, hvor Småfluglene kvadrede så fornøjet.

Idet han standser og betragter dem, kom han til at tænke på, hvad Salmisten synger om den Gud, som under både Spurv og Svale en Rede ved sit Alter, og han går beroliget hjem og samler sine Tanker i det skønne Digt:

»Hvad kvidre I om, I Spurve grå
Så sent i Kongens Have —
Vil I for min Vænde Bod mig spå:
En Skat i Nyårs Gave,
En Svale-Rede et Spurve-Skjul,
Hvor Unger mine kan lege Jul,
Og fjedres til at flyve. — —«

Mig sidder en lille Fugl i Barm,
Som kvidrer om det samme,
Ja synger det ud med Tone varm,
Så Hjærtet står i Flamme,
Og hvisker venlig: syng højt i Kor!
Den Syngemester, i Himlen bor,
Det Nyn har sat på Noder!«

I Virkeligheden er det dog nu ved at dages for Grundtvig. Modnet under Modgang har han i disse År udført et rigt poetisk Arbejde. Det betydningsfuldeste er samlet i de to Bind: *Sangværk til den danske Kirke*, hvori han har skænket os en Salmeskat, som vel intet andet Folk kan opvise Magen til.

Men også videnskabeligt har han hævdet sig med: *Nordens Mythologi og Håndbog i Verdenshistorien*.

Dog *Spurveskjulet* for en præstelig Gærning havde han endnu ikke fundet.

Han havde dog længe haft Kik på Vartov, som den eneste Krog i Statskirken, der kunde passe ham. Der kunde han vanskeligt tvinges til noget, der stred mod hans Samvittig-

hed, og ved Hjælp af hans Yndlingstanke, *Sognebåndets Løsning*, kunde han efterhånden få den Menighed, han drømte om.

Mange unge, begavede Mænd og Kvinder delte allerede hans Syn og Tanker og var rede til at føre dem ud i Livet.

Nu gjaldt det, om Kongen vilde give ham Vartov. Frederik d. VI's Godhed for Grundtvig gav sig mange Udslag; men han var dog aldrig helt dristig ved Tanken om, hvad Grundtvig kunde finde på.

Samtidig med, at han hemmeligt lod Grundtvig vide, at hvis han søgte Vartov, skulde han nok få Embedet, kunde han få sig til at udspørge Grundtvigs Formand i Vartov, om han troede, Grundtvig, hvis han blev Præst ved Vartov, vilde forstyrre Kirkefreden.

Grundtvig søgte Audiens hos Kongen og sagde, at han havde i Sinde at søge Vartov, men kun, hvis Majestæten vilde give ham Håb om at få det.

»Jeg giver aldrig noget Håb,« sagde Kongen på sin sædvanlige korte Måde.

»Ja, så søger jeg det bestemt ikke heller, thi jeg er nu for gammel til at holdes for Nar i Kancelliet.«

Da blev Kongen venlig og sagde:

»Ja, så kan De jo give *mig* Deres Ansøgning.«

Men Sagen trak i Langdrag.

Prinsessen talte stadig Grundtvigs Sag hos Kongen, der dog altid svarede undvigende; man frygtede, at Ansøgningen ved et Uheld var forulykket.

Det viste sig dog, at det var lutter Betænksomhed fra Kongens Side, han beholdt Ansøgningen for sig selv, til han en Dag kunde se, at nu var Vejen banet for Kaldelsen.

Den 9. Juni 1839 indtrådte Grundtvig atter i Statskirkens Tjeneste.

Samme År d. 3. Decbr. 1839 døde Kong Frederik d. VI, og nu var Caroline Amalie Danmarks Dronning.

Det varede ikke mange År, før Dronningen forstod, at det var svært at slippe de små Asylbørn i 7 Års Alderen over i den daværende dårlige Almueskole.

Der er opbevaret et smukt og betegnende Træk om hende og Kong Christian d. VIII fra deres Sølvbryllupsrejse omkring i Landet:

De kører en Dag i Vogn sammen i Jylland. Samtalen er gået i Stå imellem dem, de sidder og ser ud ad hver sit Vognvindue.

»Hvad tænker Du på?« spørger hun.

»På,« svarer han, »hvordan jeg bedst skal fremme Kunst og Videnskab her i Danmark; men hvad tænkte Du på?« — »På, hvordan jeg bedst kan gøre noget for Fattigfolks Børn i Danmark;« svarede hun.

Fra nu af fylder de Tanker helt hendes Sind. Hun kører en Dag hen over Heden og ser på Solspillet henover den blomstrende Lyng, da slaar det ned i hende som en Indskydelse ovenfra, at hun vil oprette en rigtig Skole med lønnede Lærere, hvori Grundtvigs Skoletanker skal få Lov at stå *Livets Prøve*.

Samme Aften når de Silkeborg; men hun går ikke til Ro, før hun har skrevet til P. Rørdam og bedt ham udarbejde en Plan for en sådan fornyet og forbedret Asylskole.

Den første Lærer ved denne Skole (der blev indviet Året efter, den 19. Septbr.) blev cand. theol. Harald Boisen (Søn

af Biskop Boisen i Vesterborg), Dronningen skriver om ham: »Han har gjort et særdeles godt Indtryk på mig, i hans Øje lå der et Udtryk af dyb Følelse og Alvor tillige, som varsler godt for Børnenes Vejledning.«

Grundtvig skulde være Skolens Direktør, hun skriver derom til ham:

»Jeg ønsker, at De vil tage Dem af min Skole. Detaillerne har jeg rigtignok ikke formodet vilde have noget tillokkende for Dem, og ærlig tilstået tror jeg heller ikke, at sligt er Deres Sag; men Ånden i Skolen beder jeg dem nøje at have Øje med og laste alt, hvad der ikke hover dem; da taler vi sammen derom og overvejer for og imod. Herren styre os så dermed, og han lede det så med denne Skole, at kun han alene får Æren deraf.«

Grundtvig var dog så interesseret i Skolen, at han endog påtog sig Regnskabsvæsenet, hvorover hun var ham meget taknemlig.

Hun er i den gladeste Spænding, da Dagen for Indvielsen nærmer sig. Grundtvig har til Dagen skrevet Sangen: »Der skinner en Sol i Lys og Løn«, og hvori de to Linier: »Ja, tal nu *sandt* om småt og stort og *jævnt* om alt det høje«, på det klareste udtrykker Skolens Program.

Nu synger man ikke de to Slutningsvers; men den Dag passede de smukt:

»Velsign, o Gud! vor Dronning from,
som til den Id os sanker!
Gid vidt og bredt der kvædes om,
hun traf Vorherres Tanker!

Livsaliĝ hun i Herrens Navn
oplukket *Livets Skole*,
hvor Ordet ĝår til Folkeĝavn,
som Stråler ĝår fra Sole.«

Den ny Skole fik dog store Vanskeligheder med de københavnske Skolemyndigheder, der ikke vilde finde sig i en Skole, hvor man ikke havde Lærebog eller lærte Bibelhistorie på Ramse, kun lærte Salmer og Sange udenad.

Dronningen og Grundtvig vilde være fri for Myndighedernes Tilsyn, hvilket dog først lykkedes, da Dronningen, som Grundtvig sagde, »indflyede til Kongens Nåde«.

Hun oplæste for Kongen alt, hvad hun havde tænkt sig og optegnet angående Skolen, og fik så tre Uger efter hans pudsige Svar i Kancellistil samtidig med, at han dog foreslog, at hun for sin egen Skyld skulde være villig til at have Stiftsprovst Tryde som Tilsynshavende, han var vel ikke Grundtvigianer, men var Grundtvig meget venligsindet; det burde dog kontrolleres, om Børnene opnåede den tilstræbte Dygtighed.

Brevet fra Kongen lød således:

»Til vor allerhøjstelskelige, kære Gemalinde,
Hendes Majestæt Dronningen!

Vi er forvisset om, at den Asylskole, som Eders Majestæt har grundet og lader bestyre ved Pastor Grundtvig, således er i de bedste Hænder for at svare til den vel-dædige Hensigt, den i Følge den os forelagte Plan er givet. Vi har i Betragtning heraf ved allerhøjeste Resolution af Dags Dato til vort kongelige danske Kancelli befalet, at denne Skole ikke skal være det ellers lovbefalede Tilsyn af Sognets Skolekommission og af Skoledirektionen i København underkastet.

Ved herom at underrette Eders Majestæt tilønsker Vi Asylskolen Guds Velsignelse, ligesom Vi skænker den Vort Allerhøjeste Bifald.

Vi befaler Eders Majestæt i Guds høje Varetægt!

Givet i vor Residensstad København d. 24. Februar 1842.

Christian R.«

Nu endelig skal det vise sig, om Grundtvigs Skoletanker kan tåle Livets Prøve.

Herpå er Dronningen mer og mer sikker, så nu gælder det at skaffe dem Indpas i større Kredse i Folkeskolen. Så arbejder hun da for, at Grundtvigs Discipel *Ludvig Chr. Müller* kan blive Forstander for Seminariet i Snedsted, hvilket lykkes; men trods alle Anstrengelser formår hun ikke at skaffe P. Rørdam Embedet som Skoledirektør i København.

Hvor meget hun end følte sig som Disciplen overfor Mesteren i sit Forhold til Grundtvig, var hun ikke blind for eller bange for at påtale hans Særheder.

Da hendes kære, gamle Morbroder, Kong Frederik d. VI, var død, havde hun bedt Grundtvig skrive en Sang, der skulde trykkes og omdeles til alle de Bønder, der så smukt havde tilbudt at bære Kongens Lig fra København til Roskilde.

Han skrev straks den Sang, der begyndte således:

»Kong Frederik d. Sjette henslumred i Fred
og hviler nu hos sine Fædre;
han gjorde ikke en Kat Fortræd,
der fødtes ej Kongesøn bedre.
Hans Bønder ham bar
som Valdemar,
som Frode om Land med Tåre klar.«

Det kunde hun ikke finde sig i, tredie Linie måtte han forandre, så Verset kom til at lyde:

»Kong Frederik d. Sjette henslumred i Fred
og hviler nu hos sine Fædre,
og alle Småfugle de sang derved,
der fødtes ej Kongesøn bedre! o. s. v.«

Men Grundtvig var heller ikke bange for at kritisere hende. Kort efter, at hun var bleven Dronning havde han efter en Samtale sagt til hende: »Hvor Deres Majestæt dog er uvidende i Kristendommens Hovedsandheder!« »Og«, føjede hun til, da hun selv fortalte det til én af sine Veninder, »han havde såmænd Ret. Men Gud være lovet, at det siden har klaret op for mig, så jeg ikke alene kan bøje mine Knæ i Vorherres og Frelzers Jesu Kristi velsignede Navn, men i det kan lægge mit Hoved til Hvile og dø.«

Hårdest skar de dog sammen i det nationale, der brød så stærkt igennem i 1848.

Hendes Moder, Hertuginde, havde været så ivrig dansk, at hun i enhver Forvikling mellem sin Mand og sin Broder, Frederik d. VI, altid stod på sin Broders Parti, derfor taltes der næsten kun Dansk i Hjemmet, og Caroline Amalie ud-talte selv som purung:

»Jeg holder mest af det danske Sprog, det har ligesom en finere poetisk Duft end det tyske, ligesom jeg foretrækker det danske Folk, fordi jeg finder det mere gemytligt, mere poetisk.«

Men hun elskede sin stilfærdige, stuelærde Fader og sine Brødre, derfor føles det af hende som en stor Ulykke, da hun i 1848 tvinges til at tage sit Parti.

Grundtvigs berømte Tale på Skamling, hvor han i 5 Kvarter fængslede, ja henrev 10—12,000 Mænd og Kvinder, hvoraf $\frac{3}{4}$ var fra Sønderjylland, er i hendes Øjne kun Olie på Ilden i den fordævelige Strid.

Hun, der i det længste troede på sine Brødres Troskab mod Konge og Land, var meget misfornøjet med, at Kongen var omgivet af Øretudere, der kun vilde sætte ondt for dem.

Pludselig bad hun Kongen om Lov at besøge sine Brødre på Augustenborg, — hun håbede at få al Misstemning udjævnet.

Kongen gjorde ingen Indvending, selv om han halvt i Spøg og halvt i Alvor udtalte, at nu vilde nok Dronningen også gøre Oprør.

Under dette Besøg blev hun hurtigt klar over, at ethvert Forlig mellem hendes Mand og Brødrene var umuligt, og så vidste hun, hvor hun stod, og uden Opfordring fra Kongens og Ministeriets Side afbrød hun nu alt Samkvem med Brødrene. Og da Oprøret var en Kendsgærning, skrev hun til dem i stor Kærlighed og dyb Alvor, at Oprøret var en Ugudelighed, som hun bad dem holde sig borte fra, og sluttede: »Hvad Vej I end vil gå, så vedbliver jeg at være dansk!«

Hun sørger ved Efterretningen fra Egernførde og er begejstret efter Istedslaget.

Hun og Grundtvig har nu atter fundet hinanden.

Forbitrelsen mod Hertugen var stor, og Dronningen måtte som hans Søster lide derunder, man råbte og spyttede efter hende på Gaden, og en Gang trængte en Mand ind i hendes Værelse og overøste hende med grove Skældsord.

Hun lod ham tale ud, så ringede hun på Tjeneren og bad ham vise Manden den rigtige Vej ud. Han følte sig afvæbnet og gik villigt med.

I tyske Blade blev disse Pøbelagtigheder dog stærkt overdrevet. Grundtvig tog tilsidst til Orde, dels for at nedslå disse Rygter, men især for at bevidne hendes Danskhed.

Hun takker ham således:

»— — Tak, at De så varmt har talt for mig i »Danskeren«! Først da jeg hørte derom, frygtede jeg, at det kunde foranledige Gensvar, og at mit Navn end mere måtte misbruges; men jeg har erfaret, at det har gjort et godt Indtryk, og jeg takker Dem hjærteligt.«

Hun er så opfyldt af alt det, hun oplever i disse År, at hun d. 5. Marts 1853 i et rørende Brev til Peter Rørdam skriver om sit Syn på de politiske Forhold:

»— — I Nat kunde jeg ej sove, og så tænkte jeg mig som regerende i Danmark. Min første Bedrift var at skaffe Holsten og Lauenborg ud af det tyske Forbund. Dernæst vilde jeg skarpt skelne mellem Tysk og Dansk; søge at hæve og styrke den danske Nationalitet på alle mulige Måder. Nordslesvig skulde have en fælles Forfatning med Danmark, Sydslesvig en fælles Forfatning med Holsten. Forfatningen skulde for begge Dele være den selvsamme. Kun at man i Slesvig talte Tysk, på Rigsdagen i Viborg Dansk. Mellem disse Nationaliteter vilde jeg oprette *et åndeligt Dannevirke!*

På denne Grænse skulde Guds Børn herske. De mest troende og mest forsonlige Præster kaldes derhen (Deres Broder Kristian*), og af verdslige Embedsmænd så mange sande troende som kunde opdrives. Disse havde alle, både danske og tyske, at varetage, at ingen Forurettelse skete, hverken til den ene eller til den anden Side. — — — I England er der stor Respekt for alt, hvad der er ret og

*) Fader til Biskop Skat Rørdam.

retfærdigt, jeg vilde forsøge at forbinde os nøjere og nøjere med England, for at vi kunde komme til at ligne dem i Dygtighed og lære alt godt af dem, ikke for at anglisere os, men at styrke os i at blive os selv. O, det skulde blive en Velsignelse.«

Det kan ikke fremhæves nok, hvad Dronningen har været for den ægte, barnlige Salmesang i vort Folk.

Det var hende, der opfordrede Ingemann til at skrive sine Morgen- og Aftensange til Brug i hendes Asylskole, og det var hende, der til den årlige Julefest for Børnene fik Grundtvig til at skrive sine herlige Julesalmer.

Så tidligt som i 1810 havde han med Salmen: *Dejlig er den Himmel blå* (den han selv kaldte en Barnesang) bevist, at han kunde digte Salmer for Børn; men nu kom de, den ene skønnere end den anden: »Julen har Englelyd —«, »Velkommen igen Guds Engle små —« o. s. v. Jeg ejer et gammelt Sanghefte fra Julefesten på Asylet i 1842, deri er trykt: »Julen har bragt velsignet Bud« og »Juleaften, du er skøn —«.

Man må jo ofte beklage, så stærkt Grundtvigs Salmer og Sange er bleven beskåret, dog kan man også føle sig taknemlig derfor. I Sangheftet slutter den sidste Salme således:

»Først og sidst det er vor Bøn:
 Juleglæden klar og skøn
 Give Gud med Engle sine
 Danmarks Dronning Karoline!
 Som en Engel til os Små
 Yndig hun fra Tronen så.«

Lidt strengt for vor Tid er det i det hele taget med Grundtvigs mange hjærteligt velmente Rim på *Karoline*, således

Dronning Caroline Amalie.

især i *Skjaldeblik på Danmarks Stjerne* i Anledning af Kongens Hylding i Danske Samfund.

Men meget smukt — uden at nævne hendes Navn — har Grundtvig skildret hende i Verset:

»Den*) spejled sig tit på Jorden så
i alderstegne Kvinder
med Øjnene klare, himmelblå,
med rige Ungdomsminder,
med Hjærte varmt, med Hoved lyst,
med prøvet Tro, med Væsen tyst,
med Mildheds-Majestæten.«

Sådan synes vi alle, at vi genkender hende og vil bevare hendes Minde.

*) Anden.

FRU MARIE TOFT

Havde Fru Meta med det ømme, varme Hjærte efter Moderens Død drømt om ret at skulle være til Hjælp og Trøst for sin Fader — man kan læse i Brevene, hvor gerne hun således vil være ham til Erstatning for Brødrene, da de drager i Krigen — så skulde det snart blive klart for hende og Brødrene, ja, for Alverden, at der var en anden Kvinde udset til at blive ham den fuldeste Erstatning.

Det var den åndfulde Godsejerfrue til Rønnebæksholm, *Fru Marie Toft, f. Carlsen.*

Fru Toft var fra sin Ungdom dybt og inderligt greben af Kristendommen. Hun var — ligesom sine Forældre — især bleven kristeligt vakt af Pastor Willemoes i Herfølge, der tidligt sluttede sig til de Opvakte.

Senere kom hun i Forbindelse med en hel Del yngre, grundtvigske Præster: P. A. Fenger, Peter Rørdam, Frits Boisen, Emil Clausen, M. Melbye og Monrad i Marvede. Grundtvig har selv skildret sit første Møde med denne sjældne Kvinde:

»En Aften i 1845 blev jeg højlig overrasket, da Fru Toft lod sin Tjæner melde, at hun holdt neden for i sin Vogn og gjerne vilde aflægge mig et Besøg sammen med sin Moder og Søster.

Alt, hvad jeg den Gang vidste om Fru Toft, var, at hun stod, eller dog syntes at stå i Spidsen for »de gudelige Forsamlinger« og at hun havde Mod og Mands Hjærte til at trodse den herskende Mening, og jeg kunde ikke tvivle om, at jeg jo — med al den Billighed, jeg stræbte at vise mod »de gudelige Forsamlinger« — dog var netop derfor hende så vel som alle de ivrige Forsamlingsfolk den skarpeste Torn i Øjet. Jeg anså derfor Besøget snarest som en Ud-

æskning, og det varede ikke længe, før jeg fik Lejlighed til lidt skelmsk at spørge, om Fru Toft ikke vidste, hvad det var for en *sællandsk Herregård*, hvor Biskop *Mynster* sagde, man kryede sig af at have haft en gudelig Forsamling på 500 Sjæle? »Jo,« svarede Fru Toft kækt, »skønt det er Snak både med Kryheden og med Tallet, kan der ikke være nogen anden sællandsk Herregård ment end *Rønnebæksholm*.«

Fru Tofts korte og kække Svar huede mig naturligvis særdeles godt. Samtalen drejede sig derefter udelukkende om »de gudelige Forsamlinger«, og den blev ret »høj-røstet«. Men skønt Fru Toft holdt Ørene stive, sagde hun mig dog siden, at hun aldrig havde mødt nogen Mand, der tog så hårdt og ubarmhjærtigt på hende, eller dog på, hvad hun elskede mere end sig selv.«

Grundtvig havde næppe nok ventet at se hende mere; men det varede slet ikke så længe, inden hun kom igen, og det skulde blive til mange, mange dybe, inderlige Samtaler; thi — som hun senere betroede ham — hun ventede hos ham at få *ret og ren Besked* om vigtige Spørgsmål, som hun forgæves havde rettet til Præster, hun ellers så op til.

Senere blev han Fru Tofts Gæst på Rønnebæksholm. Han prædikede i Rønnebæk Kirke, og Fru Toft skrev om hans Forkyndelse til Præsten Mads Melbye: »*Det er en forunderlig mægtig Kæmpeånd med et barnligt, fromt og kærligt Hjærte*.«

Fru Toft deltog ikke i det påfølgende *danske Møde* i Næstved. Det har åbenbart skuffet Grundtvig; thi da han takker hende for hendes Gæstfrihed, spørger han spøgende,

»om det ikke skulde være lidt af en pietistisk Grille, der hindrede *Danekvinden* i åbenlyst at tage Del i det danske Folkelivs naturlige Ytringer.«

I 1848—50 skulde dog også Fru Tofts danske Følelse få sit Gennembrud.

Mellem de to varmhjærtede og højt begavede Mennesker udviklede der sig da med Årene et inderligt og uopløseligt Venskabsbånd.

Fru Toft havde i ni År været Enke med sin eneste lille Datter, Haralda.

Det er bleven mig fortalt (af Fru Helga Jørgensen, Søllestedgård), at Fru Toft en Forårsdag i 1851 opsøger sin gamle, ensomme Ven for at indbyde ham til et Sommerophold på Rønnebæksholm.

Han tav en Stund, så da på hende og sagde: »Skal jeg i Sommer komme til Rønnebæksholm, da kan det kun være som Deres Trolovede?«

Hvorledes Samtalen derefter udviklede sig, vides ikke, men man ved, at han kom til Rønnebæksholm og der digtede: *Til Marie, min Trolovede.*

Dette lille Brudstykke giver gennemsigtigt klart deres store Lykke:

»Ja, det er oplevet
I »dejlige Vang«,
Så hverdags er blevet
Min Nytårsdags-Sang,
Jeg favner og favnes,
Jeg savner og savnes,
Som Ånden med Hjærte til Brud!

Tag heel mig og holden,
Som for dig jeg ståer,
Som Skjalden, så Knolden
Med askegråt Hår,
Som Præsten, så Branden
Og Folkethings-Manden!
Jeg tager dig heel som du er.

Som Blomsten på Tuen,
 Som Tonen i Skov,
 Som Herregårds-Fruen
 Med Ret og med Lov,
 Som Disen med Runer,
 Som Fruen med Luner,
 Jeg tager dig heel som du er!

Det er vor Aftale
 Med Kys og med Ja,
 I Bjerge og Dale
 Vi gåe ej derfra,
 Thi så skal man dele
 At hver får det Hele,
 Når To man vil have til Eet!

Hvad det har været for Grundtvig på en sådan Måde at komme tilbage til den Natur, han elskede så højt fra sin Barndom og Ungdom, får vi ret en Følelse af gennem hans Digt: Syd-Sjælland (også fra denne Sommer).

Efter at have skildret alle de Steder, der gemte så rige Minder for ham: Udby, Iselingen, Præstø, Nysø — kommer han også til det Sted, hvor han i sin Ungdoms syvårige Tro-lovelse havde mødtes med sin Lise:

»Ulsø-Olstrup, værd at male,
 Med din pæne Præstegård,
 Med dit Kor af Nattergale,
 Med din Skov af gule Hår,
 Og med Haven, hvor som Piil
 Voxde både Kys og Smil!
 Med »Hi'sæk« godmorgen!«

Han dvæler endnu hist og her, og så kommer — ikke digterisk, men umiddelbart menneskeligt betagende — hans lykkelige Bekendelse:

»Flådså med de høje Elle;
 I min Barnepiges Mund!
 Nyt jeg har dig at fortælle
 I en dejlig Aftenstund:
 Gården med den spidse Gavl,
 Gården med de pæne Tavl,
 Der har Skjalden hjemme.

Fruen med den høje Pande,
 Fruen med det frie Mod,
 Rigest mellem begge Strande
 På det gammeldanske B'od,
 Gråhårs-Skjalden rækker Hånd,
 Vil i Kjærlighedens Ånd
 Livet med ham dele!

Længe både lydt og sagte
 Rygtet paa sin Alfarvej
 Regned med til »de Opvakte«
 Fruen, som forskrækkes ej
 For den gamle »B'ondeven«,
 Med hans Mund og med hans Pen,
 Med hans tynde Lykke.

»Opvakt« er tilvisse! Fruen,
 Opvakt meer end mange veed,
 Som i Hjertet, så i Huen,
 Som en dansk Årvågenhed,
 Som en Skjoldmø på sin Vagt,
 Som en Skjaldmø på sin Takt,
 I Guds Huus og hendes!

Skjalden, medens Løvet falder,
 Vinterkornet såes i Vang,
 Leve skal en Efter-Alder
 Her med Fred og Frydesang,

Mindes alt hvad Gud har gjort,
Glemme selv i Dødens Port,
Kampen over Sejren!

Hvordan han har fået tilstået sin Lykke for sine Børn,
ved jeg ikke, men bedst er det rimeligvis lykkedes for ham
i det rørende Digt: *Til mine kjære Børn* (28. Septbr. 1851)
hans afdøde Hustrus Fødselsdag.

»Datter ene! Sønner begge!
Datter fiin og Sønner kjække!
Mørk er »Møders« Fødselsdag,
Som så tit vi kjærlig sammen
Vented på og såe med Gammen,
Dvæled ved med Velbehag!

Ved den Grav, som dækker Støvet,
Varme, Lys og Kraft berøvet,
Mødes vore Tanker nu;
Moders Billed, Moders Hjærte,
Hendes Fryd og hendes Smerte
Kommer rørte vi ihu. — —«

I nogle smukke Vers skildrer han nu ud fra Mindet om
sin egen Moder, hvor uerstatteligt et Tab det er at miste sin
Moder og fortsætter:

»Havt jeg har, hvad Få kun finde,
Hos en ægte Dannekvinde
Gjennem meer end treti År;
Yndig som en Rosenblomme,
Tro og kjærlig var den Fromme,
Deelde blid fuldtrange Kår!

Hist, hvor ingen Blomster visne,
Hist, hvor ingen Læber isne,
Hist, hvor ej de Fromme døde,

Der skal jeg min Tak gjentage
 For Alt hvad i svundne Dage
 Hun mig skjænked under Øe.«

Men så kommer det:

»Dage her dog, få som mange,
 Er i Eenligheden lange,
 Mørke over Lokker grå,
 Store Ting på Hule-Randen
 Er det alt, når vi selvanden
 Rank kan færdes, fast kan ståe.

Er det Lidet eller Meget,
 Noget, skjøndt min Lok er bleget,
 End på Jord mig foreståer,
 Og Gud vil, at, Ham til Ære,
 Kjæk og glad med Sang jeg bære
 Skal til Grav de hvide Hår!

Derfor end han lod mig finde
 Under Øe en Dannekvinde,
 Kjærlig, tro i Liv og Død;
 Skjalden var det Held beskåret,
 For ham seent i Efteraaret
 Dufter end en Rose rød!

I kan ej hans Lykke skatte,
 »Moder« Ingen kan erstatte,
 Iiskoldt er Stifmoders Navn;
 Seer det dog, just nær ved Graven
 Dyrebar er Støttestaven,
 Meer end Guld en kjærlig Favn!

Vinterdagene forsøde,
 Det kan ei de bedste Døde,
 Det vil hun, som har mig kjær;

Og den ædle Dannekvinde,
Gamle Faders troe Veninde,
Er ej hun al Ære værd!«

Næppe en Måned efter, *d. 24. Okt.*, stod Brylluppet hos Grundtvigs kæreste Ven, Gunni Busck i Brøndbyvester. Busck havde haft ondt ved at forsone sig med, at Grundtvig havde kunnet gifte sig »så snart efter en *sådan* Hustrus Død«, men han indvilligede dog i at vi sin gamle Ven.

Gunni Buscks Datter, Frøken Andrea B., har fortalt om denne Bryllupsdag:

»Det havde i Dagene før *d. 24. Okt.* regnet ustandseligt og regnede og blæste også på selve Bryllupsdagen. De dårlige Veje var opblødte og bundløse, og det var ikke uden Fare for Udskriden, at en Vogn kunde køre forbi Gadekæret i Brøndby. Det var altså ikke noget strålende Bryllupsvejr.

Grundtvigs Børn, de to Sønner, Johan og Svend, der som Officerer havde deltaget i Krigen, og Datteren, Meta Boisen, misbilligede dybt, at Faderen efter deres Moders Død vilde indgå et nyt Ægteskab. Grundtvig vilde i hvert Fald gerne have sine Sønner med ved Vielsen, men de vare meget utilbøjelige til at efterkomme Faderens Ønske.

Da Grundtvig og Fru Marie vare komne ud til Præstegården og i Dagligstuen havde hilst på Familien, gik Grundtvig snart ind i Pastor Buscks Arbejdsværelse. Han var tavs og trykket og vandrede rastløs frem og tilbage på Gulvet. Efter en Tids Forløb sagde Busck til ham: »Grundtvig, det er på høje Tid, at vi komme over i Kirken, man venter der på os.« Men Grundtvig svarede ikke, han vedblev med sin Vandring. Atter og atter bad Busck ham om at følge med til Kirken, uden at han gjorde Tegn til at bryde op.

Endelig tog han sig sammen og fulgte med.

Da Grundtvig omsider trådte ind i Kirken, var hans An-

Fru Marie Toft.

sigt mørkt, som præget af Sorg. Pludselig kom der som et Lysskær over hans Træk: der hørtes — først i Våbenhuset, så op ad Kirkegulvet — Klirren af Sabler mod Gulvets Stene. Det var hans to Sønner, der alligevel kom! Grundtvig havde ikke med et Ord talt om, hvad der i den Stund trykkede ham. Nu forstod man det, da man så det Smil, hvormed han hilste sine Sønner.«

Hvad Fru Meta den Dag har lidt og stridt, hører vi intet om.

Det blev en højst forandret Livsførelse, Grundtvig kom til at føre i sit andet Ægteskab.

Han, der er bleven omtrent 70 og altid kun har kendt beskedne Kår, ofte endog Nærings Sorg, får nu pludselig et fornemt, rigt Hjem. Der holdes Ekvipage, ja, selv Fru Tofts lille Datter, Haralda, har sit eget lille, elegante Køretøj

med to små, muntre, sorte Heste, som hun selv styrer med en Tjener på Bagsædet, et smukt Syn, der vakte Opsigt på Københavns Gader.

Husfruen satte sit Præg på Hjemmet. Omgangskredsen blev uvilkårligt en anden, det var ikke alle gamle Venner, der som Frederik Barfod gik forbi den livréklædte Tjener, der spurgte, hvem han måtte have den Ære at melde hos Herskabet; Barfod sagde: »Gør Dem ingen Ulejlighed for min Skyld, jeg skal nok nu som før selv finde Vejen«.

Men at dette Ægteskab var ubeskrivelig lykkeligt, det er ganske givet, bygget som det var på den dybeste og inderligste Forståelse i alle åndelige Spørgsmål.

Fru Marie flyttede så til Vinteren ind i den Lejlighed, Fru Lise med sine sidste Kræfter havde fået indrettet; men Året efter flyttede de, og atter Året efter i 1853 til Frederiksholms Kanal Nr. 10, hvor Fru Marie døde det følgende År efter kun 2¼ Års Ægteskab.

Det var, som de aldrig kunde få talt ud. I København så man dem således spadsere Hånd i Hånd på Voldene i så dyb Samtale, at de ofte ikke så den, der hilste dem.

Eller de tav smilende sammen, vel vidende, at de nu tænkte det samme.

Lykkeligst var de dog vist på Rønnebæksholm. Der fik Grundtvig som Arbejdsværelse den grønne Stue, der lå ved Siden af Fru Maries eget Arbejdsværelse og Bibliothek.

Døren mellem Stuerne stod da på Klem, og Grundtvig fik rig Lejlighed til at beundre sin kloge, højsindede Frue. Hun undte så inderligt andre at have det lige så godt, som hun havde det selv.

Allerede i hendes første Ægteskab afskaffedes Hoveriet på Gården, nu skænkede hun sine Bønder fri Jagtret i God-

sets Skove, og hun tilbød Fæsterne deres Gårde og Huse til fri Ejendom til og under halv Pris. Ja, der var næsten ingen Grændser for, som hun lempede sig med Afbetalingen. Men ofte stødte hun på deres Mistænksomhed; så megen Godhed fra Herskabets Side måtte der dog være noget mystisk ved!

Da sad Grundtvig tit og mangan Gang og beundrede den Lethed og Klogskab, hvormed hun talte med sine Bønder, hun kunde i hele stive Klokketimer udlægge alt for dem, regne med dem og le så længe og så mildt ad alle deres kejtede Indvendinger, at de tilsidst selv måtte le med og give Køb.

Grundtvig og Fru Marie drøftede indgående at indrette en Højskole på Rønnebæksholms Gods; men de Planer kuldkastede hendes tidlige Død.

Hver anden Lørdag tog Grundtvig og hans Frue til København, for at han om Søndagen kunde holde Gudstjeneste i Vartov.

Når han kom ud fra Banegården, havde han da gerne en Mappe i den ene Hånd og sin Hustru under Armen; men var de også da i ivrig og livlig Samtale, så gik de Hånd i Hånd som to Børn.

Også hun skal opleve en Sygdomsperiode med Grundtvig, om end ikke så hård som den, han oplevede for en halv Snes År siden.

Han skriver til Ingemann om den »Tåge, der ruger over min Sjæl og mit Hjærte, så jeg har egentlig været mig selv og alle mine til Byrde«.

Det begynder i Foråret 1853, følger ham til Rønnebæksholm. Den Sommer er der Kolera i København, hun følger ham ind til Gudstjenesterne, og skal han på Sygebesøg, vil

hun følge ham; han frygter for at udsætte hende for Smitten; men hun svarer: »Du ved jo da, at jeg helst vil være, hvor Du er«.

I August, da Koleraen er på det højeste, flyttede de ind til Byen.

Den 8. September dette År fyldte Grundtvig 70 År. Han er endnu lidende og vil nødigt fejre Dagen i Hovedstaden, hvor sikkert mange vil hilse på ham.

De drog så til hendes Barndomshjem, Gl. Køgegård, for der at fejre Dagen i al Stilhed.

Det blev nu ingen stille Dag, en Deputation fra danske og norske Kvinder overrakte ham et Maleri af V. Kyhn fra hans Barndomshjem i Udby, og fra en anden Kreds af Venner kom Gunni Busck med 7000 Rdl., et Grundfond til en dansk Folkehøjskole, der skulde bære hans Navn.

Det følgende År, inde i deres Vinterbolig i København, fødtes *den 15. Maj* deres lille Søn. Han blev hjemmedøbt *den 25. Maj* af sin Fader og fremstillet i Vartov Kirke den 18. Juni og fik Navnet Frederik Lange Grundtvig. Fadderne var: Peter Rørדם fra Mern, Hofjægermester Carlsen fra Gl. Køgegård, cand. theol. Premierleutnant Johan Grundtvig, cand. phil. Premierleutnant Svend Grundtvig og Fru Jutta Rørדם, f. Carlsen, der bar Barnet.

Fru Marie, der endnu langt fra var rask, vilde dog med i Kirken; det havde hun ikke Kræfter til, og hun blev heftig syg.

I de følgende Uger svinger hendes Tilstand op og ned; det er tydeligt, at Grundtvig slet ikke er fortrolig med den Tanke, at Tilstanden er farlig; opmuntret af sin Hustru passer han sin Gærning.

Først Søndag Morgen den 9. Juli, da Fru Grundtvig er

meget syg, synes han at forstå Faren. Han prædikede ganske kort og bad inderligt i Menighedens Forsamling for sin syge Hustru.

Kræfterne svandt i Løbet af Dagen, og om Aftenen udåndede hun næsten umærkeligt, mens Grundtvig knælede ved hendes Seng i inderlig Bøn om at måtte beholde hende.

Det var vanskeligt for Lægerne at overbevise ham om, at hun virkelig var død. Da han endelig forstod, at han havde mistet hende, overvældedes han helt af Sorgen og faldt hulkende sammen, indtil han, som den Troens Kæmpe han var, fandt Trøsten og Styrken der, hvor den ene er at finde.

Endnu den følgende Søndag var hun ikke jordfæstet, da havde han Sjæls- og Legemskraft til at forrette Gudstjenesten i den opstandne Frelzers Navn.

Han prædikede kort og berørte ikke med et Ord sin grænseløse Sorg.

Nogle Dage efter bisattes Fru Marie fra Vartov Kirke. Hun hvilede i en lys Egetræs Kiste, noget dengang usædvanligt.

Dybt bevæget, men med Opstandeshåbets fulde Vished og Kraft talte Grundtvig selv over sin Hustru.

Han fremdrog fra hendes Sygdom to små Træk:

»Hun kæmpede for at løsrive sig fra alt, hvad der var hende kært i denne Verden, — og det var meget, og det var hårdt, ti alt, hvad hun elskede, det elskede hun med sin stærke Sjæls hele Kraft. Da kaldte hun på mig og hviskede: »Jeg har lidt meget og haft en hård Kamp, og jeg har fundet, at *Troen og Dåben står fast*, det er *Klippen*.« Og hun kaldte mig en anden Gang og hviskede: »Jeg lå længe og sagde ved mig selv: »I Jesu Navn!« men altid var det mig, som der fattedes noget, jeg ikke kunde huske. Men da faldt det mig på Sinde: »*I Vorherres Jesu Navn!*«

og så var det godt.« Jeg kan aldrig tænke derpå uden at smile igennem Tårer, ti jeg er vis på, at Guds Engle smilede ved disse Ord, som det er ingen Sag at sige i sunde og rolige Dage, men som på Gravens Bred kun kan siges af den Tro, som overvinder Verden.«

Om deres indbyrdes Forhold udtalte Grundtvig:

»En sådan sjælden Lighed var der imellem vore Hjærter og Sjæle, vore Tanker og Følelser, vor Betragtning af Menneske-Livet i denne Verden, dettes Øjemed, Kamp og Sejr, så vi fra det første Øjeblik til det sidste kunde tale derom ud af hinandens Hjærter som to Barndoms Venner, skabte til at leve og dø mellem hinanden. Derfor vidste vi sjælden, hvem af os der først skulde udsige, hvad vi begge tænkte, og derfor kunde vi så dejligt gå sammen på alle vore Veje og, Gud ske Lov! især paa den Vej, vi begge erkendte for det evige Livs og Salighedens Vej i Herrens, Vorherres Jesu Kristi Lys, og i Grunden i Herren selv, som er Sandheden, Vejen og Livet.«

Efter Fru Maries Død tilbragte Grundtvig en Del af Efter-sommeren på Rønnebæksholm. Han sad da om Dagen i *Sommerhuset*, et Lysthus, Fru Marie havde bygget til ham. Her skrev han Digtet: Rønnebæksholm med sit gribende Udtryk for Sorg og Savn. Men om Trøsten i Gud vidner Digtet: »Hun er ej død, hun sover kun«. Ligeledes digtede han her: *Å-Fruen*.

Mens hun var her at skue
Som Dronning-Rosen prud,
Hvor Skjalden sig henvendte,
Han så kun Rosenskud.

O, hvem kan dog forglemme sin kjæreste Ven!

Og visned Roser alle
Med Rosenkinden bleg,

Kjærminderne dog blåne
 På Skjaldens Vintervej.
 O, hvem kan dog forglemme sin kjæreste Ven!

Og falder Tåre-Duggen
 På hans Kjærminde-Flor,
 Gjenfødt da stiger Duften
 Fra Roserne ifjor.
 O, hvem kan dog forglemme sin kjæreste Ven!

Og rinde Skjaldens Tårer
 Nu under Lokker grå,
 Udspringe Roser røde,
 Dog hvor de falde på!
 O, hvem kan dog forglemme sin kjæreste Ven!

FRU ASTA GRUNDTVIG

Grundtvig har sammenlignet sig selv og sin tredie Hustru, Fru Geheimerådinde Reedtz, f. Krag-Juel-Vind-Frijs, med Boas og Ruth, og Lignelsen var smuk og god. Hun kom som Ruth for at sanke Aks på den rige Mands Ager, og Udgangen blev for dem begge den samme.

Hun, der inden sit første År var bleven forældreløs, blev sammen med en lille Tvillingsøster opdraget hos sin Onkel, Grev Christian Frijs på Frijsenborg.

Hun var svag fra Fødselen, men fik her den kærligste Pleje og gled fuldt og helt ind i det nye Hjemms store Børneflokk.

Men da hun i sin tidligste Ungdom mistede en ældre Søster og den elskede, lille Tvillingsøster, kom Tankerne om Livets Mening tungt og stærkt ind over hendes Sind.

Fru Asta Grundtvig som ung.

Også tænkte hun så meget på sine tidligt mistede Forældre.

Hun var så nedbøjet, at hun en Tid sendtes til Gml. Køgegård for der at oplives ved Samlivet med sin inderligt kære Kusine og Plejesøster, Comtesse Clara, der var bleven gift med Stamhusbesidder Carlsen.

Her lærte hun dennes to Søstre at kende og sluttede inderligt Venskab med den noget ældre Fru Marie Toft på Rønnebæksholm.

Hun hørte og så der Præsten Willemoes i Herfølge, også på hende gjorde hans varme, inderlige Forkyndelse et dybt Indtryk.

Kort efter ægtede hun den 22 År ældre Godsejer, Gehejmeråd, senere Udenrigsminister, H. C. Reedtz til Palsgård. At han var så meget ældre end hun, tiltalte hende

meget, hun havde altid følt sig mere dragen til ældre end til unge, dem hun i Reglen fandt lapsede.

Selv var hun nu ung og glad, og Ægteskabet blev meget lykkeligt.

Hendes kristelige Liv var i stadig Vækst. Grundtvig hørte hun, når hun var i København, og efter hans Ægteskab med hendes Veninde, var hun jævnlig deres Gæst; hun lærte ham nøjere at kende gennem mange Samtaler og satte ham *meget højt* og var vel bevandret i hans Skrifter.

Efter ni Års Ægteskab blev hun Enke med fire Børn, hvoraf det yngste kun var 8 Dage gammelt.

Hun, der selv var knapt 31 År, knugedes næsten til Jorden af Sorg og Ansvar og åndelig Rådvildhed.

Hun søgte Trøst hos sin gode Ven, Præsten Mads Melby i Asperup, mangfoldige åndelige Spørgsmål sysselsatte hendes Sind. Han kunde ikke give hende Klarhed, og en Dag sagde han: »Rejs over og tal med Grundtvig«.

Sådan kom hun og traf Grundtvig ubeskrivelig ensom og ældet efter Fru Maries Død, som nedsunken i sit store, bogfyldte Hjem med sin lille Søn, Frederik.

Og nu skete det, som Grundtvig selv betegnede som et Æventyr, at den gamle Præst og den unge Kvinde fandt hinanden og et År efter blev Mand og Hustru.

Var det andet Ægteskab blevet mødt med Undren, Uvilie og Spot, så forstår vi, at dette heller ikke blev sparet. Dog meget snart skulde det vise sig, at den unge Hustru havde en Morgengave til sin gamle Mand og derigennem til det danske Folk — noget, der skulde få den største Betydning for dansk Åndsliv.

Først hendes ubeskrivelige Gæstfrihed. I deres store Villa, *Gladhjem*, på Gml. Kongevej lukkedes Dørene vidt

op for Høje og Lave, lige fra Enkedronning Caroline Amalie til den fattigste Mand og Kvinde.

Grundtvigs alt for stille Hjem blev med et Slag forvandlet. Fru Asta kom med fire Børn, selv havde han den lille Frederik, og to År efter kom der en Datter, der i Dåben fik Navnet: Asta Marie Elisabeth efter Grundtvigs tre Hustruer.

At det blev et uroligt Hus med de seks små Børn siger sig selv; men Grundtvig, der havde fået nok af Ensomheden, følte dette som en stor Lykke.

Vanskeligt følte det derimod for hans ældre Børn.

Frede Boisen, Rødkilde, har fortalt mig, at da han en gang sammen med Svend Grundtvig besøgte den gamle i hans Studereværelse, reves Døren pludseligt op med et Brag, og ind gennem Stuen stormede Børneflokken støjende og jublende. Svend Grundtvig så undskyldende halvt fløv ud; men den Gamle smilte.

Fru Asta fik indført Morgenandagt i Grundtvigs Arbejdsværelse, hvor hele Familien og Folkene samledes. Hverken Grundtvig eller Fru Asta sang videre godt; men det gjorde deres Pige, Maren, der da blev udnævnt til daglig Forsanger, og efter hendes Giftermål overtog en ny Pige, Nicoline, dette Hverv.

Som Regel begyndtes der med Salmen »Som Forårsolen morgenrød«, hvorefter Grundtvig bad en kort Bøn, bekendte Troen og bad Fadervor og lyste Velsignelsen. Børnene fik Lov at vælge Slutningssalmen.

Husets Aftenandagt formede sig på samme Måde; men ved den sluttedes der altid med »Sov sødt Barnlille«.

Så var Kl. bleven 10 og alle forføjede sig til Ro. Dog

sad Grundtvig altid oppe hele Natten før Søndag for at lægge sidste Hånd på sin Prædiken.

I Grundtvigs første Ægteskab kom Kristendommen vel ham og hans Hustru til Hjælp i Nød og Sorg; men den forenede dem ikke fuldt og helt i deres hjemlige Liv.

I det andet Ægteskab forenedes han derigennem på en enestående Måde med sin elskede Hustru; men det var de to *alene*.

Nu nåede det til hele Hjemmets Kreds. Når Børnene »legede ham i Hjærtet«, så var det, fordi han og hans Hustru hver Morgen samlede Børneflokket om sig til en lille Menighed i Hjemmets Skød. Og det skulde så igen give hans Vidnesbyrd om Menigheds-Livet den Livsfylde, som prægede det i hans sidste Leveår.

Stor Gæstfrihed er som et tveægget Sværd, der pludselig kan give Tilbageslag. Mange grundtvigske Præster og Lærerhjem har en skønne Dag følt sig som i en Malstrøm; det kunde blive nødvendigt at dæmme op, holde kraftigt igen, og det har så givet Misforståelse, og alt, hvad der hidtil har været givet, er bleven glemt i Utaknemlighed.

Det lå ikke for Fru Asta at slå Kontra på den Måde.

Hun havde altså med den allerstørste Gæstfrihed lukket Husets Døre op. Grundtvig blev med Årene mer og mer oplagt til Samtale i Alvor og Skæmt, og der gik næppe nogen Dag, hvor ikke én eller flere søgte ham for at få Klarhed i åndelige Spørgsmål.

De kom ikke alene fra København, men fra hele Landet, fra Sverige og især fra Norge.

Det var rige Timer med Drøftelse af de højeste og dybeste Spørgsmål. Samtale vekslede med Sang, og Klan-

gen af de mange Røster lød langt ud over den ellers så stille Kongevej.

Særlig om Søndagen var Huset fuldt af Gæster til Frokost, Middag og Aften med alle Fløje i Spisebordet, der ved en enkelt Lejlighed måtte rumme 80 Gæster.

Men da Grundtvigs 80 Års Fødselsdag, *d. 8. Sept. 1863*, nærmede sig, forstod hun, at nu vilde Hjemmets Rammer blive sprængt, og endda mangfoldige blive skuffet.

Da fik hun den Tanke, at samle Grundtvigs Venner under mere ordnede Forhold.

Hun drøftede det med nogle af deres nærmeste Venner, og en Kreds af elleve Præster og ti Lægmand udstedte da i Sommeren 63 en privat Indbydelse til et *Vennemøde*, det første i sin Slags, det skulde holdes d. 9.—10. Sept.

Grundtvig holdt foruden på Søn- og Helligdage altid Gudstjeneste i Vartov den anden Onsdag i hver Måned, denne anden Onsdag i Sept. 1863 var d. 9. Kirken var derfor overfyldt, og der var en mægtig Altergang. De to Dages Møde afholdtes om Dagen i Kasinos store Sal, hvor der blev holdt Foredrag af flere forskellige med påfølgende Diskussion. Men om Aftenen samledes der i Grundtvigs Hjem og Have så mange, som der på nogen Måde kunde rummes.

Dog det er ikke hverken det første eller de utallige senere Vennemøder, der skal skildres, det skal kun slås fast, at det er Fru Asta, der fik Tanken, en Tanke, der nu kan synes så naturlig; men som dog dengang aldrig før var tænkt.

Også hun skulde opleve et Sindssygdomsanfald med Grundtvig.

På en Måde det strengeste, fordi det blev så almenkendt, idet det kom til Udbrud ved den — man kan næsten sige berømte — Gudstjeneste *Palmesøndag, d. 14. April 1867.*

Man har bebrejdet hende, at hun var en af de sidste til at erkende, at det var Sygdom; men da hun endelig forstod, var der ingen Grænser for hendes Opofrelse og Om-sorg, og det skyldtes sikkert hende, at han atter skulde få Sjæls- og Legemskræfter til uden Afbrydelse at røgte sin Gerning, lige til han *d. 2. Sept. 1872* hjemkaldtes, efter at han endnu Dagen før, Søndag d. 1. Sept., havde forrettet Gudstjenesten, uden at nogen mærkede særlig Svagthed hos ham.

Efter Grundtvigs sidste Sindssygdom med Helbredelse borte fra Hjemmet mente Fru Grundtvig, at det var bedst for ham ikke at komme tilbage til *Gladhjem* med de sidste tunge Sygdomsminder. Hun købte da den dejlige, store Villa, *Store Tuborg*, på Strandvejen, hvor det samme skønne, gæstfri Familieliv fortsattes.

Efter hans Død købte hun en Villa i Lindevangen, *Lille Vrå*, den store Veranda fra Tuborg blev dog flyttet med for dens mange lyse, gode Minders Skyld.

Kærlig, vennsæl og livlig vedblev hun at være, med åbent Hus for alle de mange Venner fra By og Land; her lød Sang og snart alvorlig, snart livlig Samtale og *atter Sang*. Efterhånden samledes her også en stor Ungdomskreds, Gamle og Unge forstod hinanden i dette Hjem.

I de fjorten Års Ægteskab med Grundtvig havde hun kun sjældent været borte fra ham. Som Enke rejste hun derimod meget, så længe Kræfterne tillod det — især til kirkelige og folkelige Møder.

Hun mistede to voksne Børn, hendes store Sorg mildnedes ved, at de gik bort i levende, kristen Tro.

En inderlig Glæde oplevede hun i sit allersidste Leveår, da *Frederik Lange Grundtvig*, der var dansk Præst i Amerika, kom hjem med sin Hustru og lille Datter.

Hun hørte ham prædike i Vartov og ved flere Møder og fornåm i hans Ord en ægte Genklang af den Menneskerøst, hun havde elsket højest her på Jorden.

Søndag d. 5. Okt. 1890 sov hun stille ind.

Hendes Liv havde været til Velsignelse for såre mange, og hendes Minde vil leve i Kærlighed og Taknemlighed. Hun følte Opgaven ved at være en stor Mands Hustru — *hun gjorde, hvad hun kunde.*

Efter sin sidste Sindssygdom skrev Grundtvig til hende:

»*Til min Fru Asta.*

(Mens Pennen endnu skælvede).

Som en Guds Engel, så øm og blid,
Læsked Du Gubben i Trængsels Tid;
Derfor velsigne Dig Gud!

Sommeren bragde mig Vinter-Luft,
På dine Læber var Rosen-Duft!
Derfor velsigne Dig Gud!

Længe jeg sandet det År for År,
Du i min Vinter mig blev en Vår!
Derfor velsigne Dig Gud!

Godt kan det tåle at kvædes om,
Med al sin Glæde, Din Kristendom.
Derfor velsigne Dig Gud!

Fru Asta Grundtvig som ældre.

Godt kan Du bære Dit Astanavn,
Som liden Asta Du bær i Favn!
Derfor velsigne Dig Gud!

I smukke, dristige Vers skildrer Grundtvig Forholdet til
de tre Hustruer:

»Lykkelig er den lille Skjald,
Grålig med Lærkernes Tunge;
Thi for hans Vugge, Tre i Tal,
Alfernes Norner, de sjunge;
Hvad Dig end brister, op og ned,
Vis er Dig *Kvindens Kjærlighed*.

Søsterlig var min første Viv,
Duftende sødt som Violen,
Sjælden et mere *idyllisk* Liv
Leves der nu under Solen,

End, under små, men smukke Kår,
Vores fra Jul til Efterår!

Moderlig var min anden Viv,
Funksende som Ædelstenen,
Det var et boldt *romantisk Liv*,
Artemis spandt på Guldtenen,
I hendes Skjød et Barn påny
Sang jeg og græd i højen Sky!

Datterlig er min tredje Viv,
Svævende for mig som Feen,
det er et *æventyrligt Liv*,
Roser udspringer på Sneen,
Ungdom og Ælde lege Skjul,
Lege om Kys og Kage Jul!

L I T E R A T U R

1. *Holger Begtrup*: N. F. S. Grundtvigs udvalgte Skrifter.
2. *Fr. Winkel Horn*: N. F. S. Grundtvigs Liv og Gjerning.
3. *I. P. Bang*: Grundtvigske Studier. Dansk Kirketidende 1908.
4. *H. P. B. Barfod*: Minder fra gamle grundtvigske Hjem. 1923-1924-1925.
5. *H. P. B. Barfod*: Vartovpræster gennem 80 År.
6. *H. Rosendal*: Dronning Karoline Amalie.
7. Grundtvigs Engelsdbreve til hans Hustru.
8. *Ingeborg Simesen*: Den grundtvigske Familie under Treårskrigen.